

הַגְדַּת הַיּוֹבֵל

הַגְדַּת הַיּוֹבֵל

וקראתם דרור בארץ לכל יושביה

הַגְדַּת הַיּוֹבֵל

שנת החמישים היא שנת החירות. ביובל נצטוונו להשיב אדמות מופקעות לבעליהם ולשחרר עבדים. ככתוב בספר ויקרא: "וְקִדְשְׁתֶּם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרַאתֶם דְּרוֹר בְּאֶרֶץ לְכָל-יֹשְׁבֶיהָ". השנה הזאת, התשע"ז, היא שנת החמישים לשליטת מדינת ישראל על יהודה ושומרון ועל בני העם הפלסטיני. זו העת לחירות ולשלום.

הגדת היובל מעמידה את הציווי לקרוא דרור בארץ בשנת היובל אל מול חגיגת חג הפסח, הוא חג החירות. יוצרים והוגים מכל רחבי העולם היהודי חברו יחד והציעו, במדרש, בשיר, בזעקה מוסרית, פרשנויות בנות זמננו לקטעי ההגדה. משום שהחירות אינה רק שלנו, אלא של כל בני האדם. מחביבה פדיה ועד לאון ויזלטיר, ממיכאל מלכיאור ועד קרול גיליגן, מעמוס עוז ועד שרה סילברמן, בשנת החמישים אנחנו קוראים דרור בארץ לכל יושביה.

מסח"ב

978-965-572-206-2

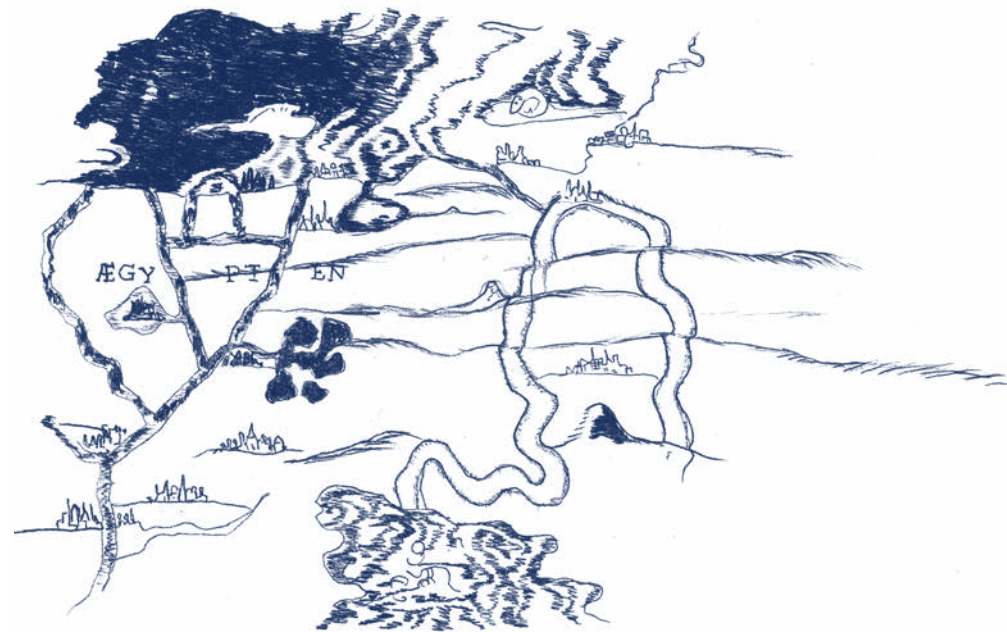
הַגְּדַת הַיּוֹבֵל

וקראתם דרור בארץ לכל יושביה

הַגְּדָה שֶׁל פֶּסַח

עבדים היינו לפרעה במצרים, וכיום אנחנו בני חורין. לא רק חגיגת החירות עומדת לפנינו בפסח, אלא גם זיכרון השעבוד, ושניהם מצווים לנו, בכל דור ודור, את המאבק בעוול ואת הקריאה לצדק. המשנה מלמדת אותנו שכל המקיים נפש אחת כאילו קיים עולם מלא, ומכאן מובן שהמקיים עם ותרבות כאילו קיים עולמות הרבה. את עולמנו קנינו עם כינונה המוצדק של מדינת ישראל, ואותו קו של צדק דורש מאתנו לאפשר לשכנינו לקיים את עולמם. בשנת החמישים שליטתנו על יהודה ושומרון ועל בני העם הפלסטיני עלינו להרים את קולנו ולזעוק למען החופש. בשנת החמישים עלינו לקדש את הארץ הזו, ולאשרר את הזיקה שלה ושלנו לעקרונות הצדק והשלום. בשנת החמישים עלינו לצאת ולהוציא לחירות, לפדות אותנו ואת שכנינו מבית עבדים. בכתוב [ויקרא כה, י]: **”וְקִדְשָׁתֶם אֶת שְׁנַת הַחֲמִשִּׁים שָׁנָה וּקְרַאתֶם דְּרוֹר בְּאֶרֶץ לְכָל־יִשְׂרָאֵל”**.

מָרֹר	קִדְשׁ
פֹּרֶךְ	וַיִּרְחֹץ
שְׁלֵחַז־עוֹרֶךְ	בְּרַפֵּס
צָפוֹן	יַחַץ
פֶּרֶךְ	מִגִּיד
הֵלֵל	רְחֻצָּה
נִרְצָה ¹	מוֹצִיא מַצָּה

1 אמר ג'ון רחוב:

ט"ו מפתחות פותחים שערים לכל העמים	ט"ו תחנות זיכרון יציאת עמנו לחירות
שערי צדק וכבוד הדדי שערים לשתי מדינות לשני עמים במהרה בימינו השתא ובשנה הבאה בישראל ובפלסטין	ט"ו סמלים מגלים את מסענו בזמן ט"ו שלבים מרוממים מהאמירה אל הנאמר
התגשמות חיים והיסטוריה אמן!	ט"ו פעימות נושאות מנמוך לגבוה
	ט"ו נקודות זוהרות מגלות אל הארץ המובטחת

בדיקת חמץ

לפני הבדיקה יברך:

בְּרוּךְ אַתָּה אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ
הָעוֹלָם, אֲשֶׁר קִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו וְצִוָּנוּ
עַל בִּיעוֹר חֻמֶּץ.

לאחר הבדיקה יאמר:

כָּל חֻמֵּיָא וְחֻמֵּיעָא דְאַיְכָּא בְּרִשּׁוֹתֵי
דְלָא חֻמֵּתִיה וְדְלָא בְּעִרְתִּיה לְבָטֵל
וְלִהְיוּ הַפָּקֹד כְּעֶפְרָא דְאַרְעָא.

לאחר שריפת החמץ יאמר:

כָּל חֻמֵּיָא וְחֻמֵּיעָא דְאַיְכָּא בְּרִשּׁוֹתֵי
דְחֻמְתָּהּ וְדְלָא חֻמֵּתָה דְבְּעִרְתָּהּ
וְדְלָא בְּעִרְתָּהּ לְבָטֵל וְלִהְיוּ הַפָּקֹד
כְּעֶפְרָא דְאַרְעָא.

לא נולדנו להיות עם של אדונים. "להיות עם חופשי" – נגזר עלינו שמישאלה זו תעורר הד בליבנו כל עוד לא איבדנו את צלמנו. אנו נידונים עתה לשלוט על אנשים שאינם רוצים בשלטוננו. נידונים – ולא עליזים ומתרוונים. ככל שיקצר הכיבוש, כן ייטב לנו. כי גם כיבוש בלית־ברירה הוא כיבוש משחית, וגם כיבוש ליבראלי והומאני ונאור הוא כיבוש. אני חרד לטיב הזרעים שנזרע בעתיד הקרוב בליבם של הנכבשים. יותר מכך אני חרד מפני הזרע שנטמן בלב הכובשים.

עיתון דבר, 22 באוגוסט, 1967

קדש

בשבת מתחילים כאן:

וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר יוֹם הַשְּׁטִי. וַיָּבְלוּ הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צֶבָאָם. וַיָּבֶל אֱלֹהִים בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֹאכָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה וַיִּשְׁבֹּת בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי מִכָּל מְלֹאכָתוֹ אֲשֶׁר עָשָׂה. וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת יוֹם הַשְּׁבִיעִי וַיְקַדֵּשׁ אוֹתוֹ כִּי בּוֹ שָׁבַת מִכָּל מְלֹאכָתוֹ אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת.

בחול מתחילים כאן:

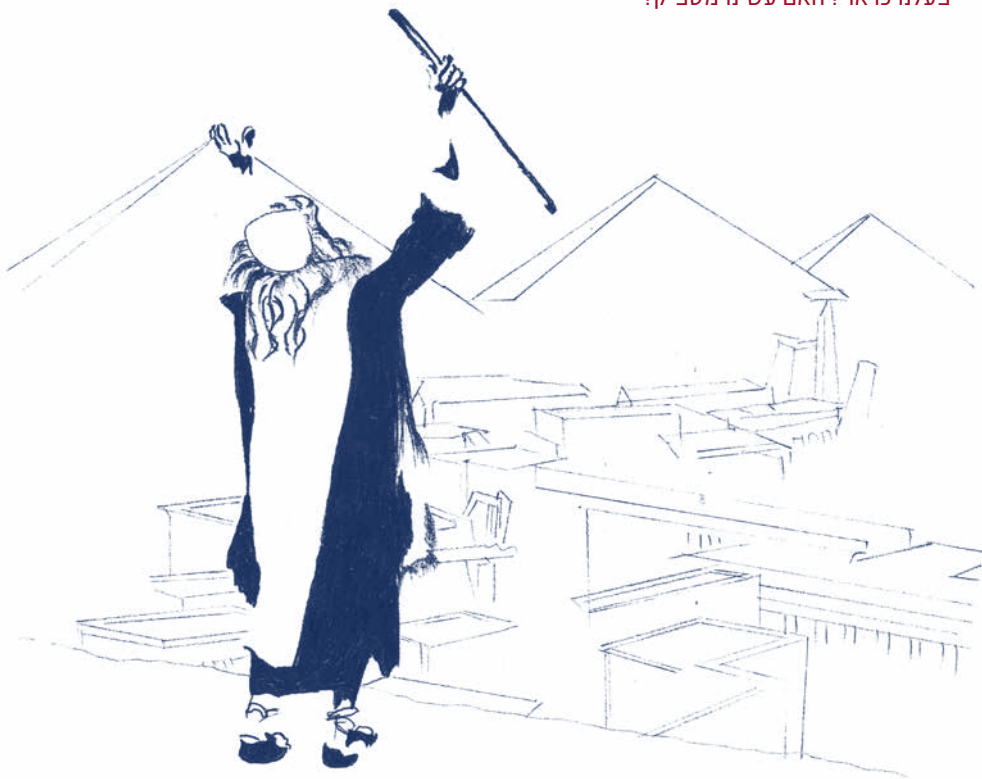
בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן.²

בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ מִכָּל (יש האומרים: עם כָּל) עַם וְרוֹמְמָנוּ מִכָּל (יש האומרים: עם כָּל) לָשׁוֹן וְקִדְּשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו. וַתִּתֶּן לָנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ בְּאַהֲבָה (בְּשִׁבְתָּ: שִׁבְתוֹת לְמִנוּחָה ו) מוֹעֲדִים לְשִׂמְחָה, חֲגִים וְזִמְנִים לְשִׁשׁוֹן, אֶת יוֹם (הַשְּׁבִית הַזֶּה וְאֶת יוֹם) חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, זְמַן חֲרוּתֵנוּ (בְּאַהֲבָה), מִקְרָא קֹדֶשׁ, זִכָּר לִיצִיאַת מִצְרַיִם. כִּי בָנוּ בְּחִרְתָּ וְאוֹתָנוּ קִדְּשָׁתָּ מִכָּל (יש האומרים: עם כָּל) הָעַמִּים, (וְשִׁבְתָּ) וּמוֹעֲדֵי קֹדֶשׁ (בְּאַהֲבָה וּבְרִצּוֹן), בְּשִׂמְחָה וּבְשִׁשׁוֹן הִנַּחֲלָתָנוּ. בָּרוּךְ אַתָּה יְיָ, מִקְדֵּשׁ (הַשְּׁבִית ו) יִשְׂרָאֵל וְהַזִּמְנִים.

3 אמרה ענת הופמן:

והנה הצעה למהדרין: בנוסף לנטילת הידיים, נשטוף רגליים איש לרעהו. שטיפת הרגליים נכללה בימי קדם בטקס הכנסת האורחים, היא יוצרת חיבור מידי ואינטימי בין בני אדם. כפות רגלינו נמצאות במגע ישיר עם קרקע המציאות. לשקר אין רגליים, שכן החיבור אל האדמה הוא החיבור אל האמת. אלו שחפצים בשינוי חייבים להוביל אותו ברגל בוטחת ויציבה.

ליל הסדר הוא קריאה לשינוי. עלינו לצאת מאזור הנוחות, להיחשף ללא המעטפת המגנה של שגרת יומנו, לחוש אינוחות ולהשתנות. ליל סדר בסימן חמישים שנות שליטה על עם אחר מחייב שינוי עמוק במיוחד. לא נוכל לרחוץ את ידנו ולומר ידינו לא עשו ועינינו לא ראו. הפעם נהפוך את נטילת הידיים להזדמנות להתבוננות. ניטול ידיים ללא ברכה, אבל עם מודעות – נשקול את שעשינו בשנה האחרונה למען חירותם של כל בני האדם. האם פעלנו כראוי? האם עשינו מספיק?

במוצאי שבת מוסיפים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, בורא מאורי האש.
ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המבדיל בין קדש לחל, בין אור לחשך, בין ישראל לעמים, בין יום השביעי לששת ימי המעשה. בין קדשת שבת לקדשת יום טוב הבדלה, ואת יום השביעי מששת ימי המעשה קדשתה. הבדלה וקדשת את עמך ישראל בקדשתה. ברוך אתה יי המבדיל בין קדש לקדש.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, שהחנינו וקימנו והגיענו לזמן הזה.

שותים בהסבה

3 ורחץ

נוטלים ידיים ללא ברכה

כרפס

טובלים כרפס במי מלח ומברכים:

ברוך אתה יי אלהינו
מלך העולם בורא פרי
האדמה.

רחץ

בוצעים את המצה האמצעית לשניים
ומצפינים את החלק הגדול יותר לאפיקומן

מגיד

מקצת עדות המזרח אומרים: בבהילו יצאנו ממצרים

מגלים את המצות, מגביהים את הקערה ואומרים בקול:

הָא לַחֲמָא
עֲנִיָּא דִּי אֶכְלוּ אֶבְהֶתְנָא
בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם. כָּל
דְּכָפִין יֵיתִי וַיִּיכַל, כָּל דְּצָרִיף יֵיתִי וַיִּפְסַח. הֲשֵׁתָא הָכָא,
לְשָׁנָה הַבָּאָה בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל. הֲשֵׁתָא עַבְדִּי, לְשָׁנָה
הַבָּאָה בְּנִי חוֹרִין.⁴

4 אמר ג'פרי סאקס:

אלו גם הסיכונים המאיימים על ישראל בימינו. המדינה רבת עוצמה צבאית, אך נוהגת בדרכי עוון בשכניה הפלסטינים, וחלקים גדולים מחייה הכלכליים והמדיניים מונעים על ידי תאוות בצע, ולא על ידי רדיפת צדק. עלינו, היהודים, ללמוד מההיסטוריה שלנו, מכולה, לא רק על הגאולה מעבדות אלא גם על הגלות שפקדה אותנו מאוחר יותר.

עניינו של סיפור הפסח הוא בגאולה וחירות, אבל יהודים ידעו היטב שסיפור אחר בא בעקבותיו – סיפור על כיבוש וגלות. בסיפור הפסח בני ישראל משתחררים מעבדות מצרים ושבים אל הארץ המובטחת. אלא שמאוחר יותר בני ישראל שקעו בעוון – הם החלו עובדים את אלילי החמדנות, הכוח והרעב לאדמה – והוגלו לבבל. כדברי הנביאים, ממלכת יהודה נפלה בגין חטאיה, לא בשל כוחה של מעצמה חיצונית.

מסירים את הקערה מהשולחן, מזגים כוס שנייה ושואלים:

מַה נִשְׁתַּנָּה הַלֵּילָה הַזֶּה מִכָּל
הַלֵּילוֹת? שֶׁבָּכַל הַלֵּילוֹת
אָנוּ אוֹכְלִין חֶמֶץ וּמָצָה, הַלֵּילָה הַזֶּה
כָּלוּ מָצָה?

שֶׁבָּכַל הַלֵּילוֹת
אָנוּ אוֹכְלִין שְׂאֵר יְרָקוֹת,
הַלֵּילָה הַזֶּה מָרוֹר?
שֶׁבָּכַל הַלֵּילוֹת
אֵין אָנוּ מְטַבִּילִין אֶפִּילוֹ
פָּעַם אַחַת, הַלֵּילָה הַזֶּה
שְׁתֵּי פְעָמִים?
שֶׁבָּכַל הַלֵּילוֹת
אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבֵין
וּבֵין מְסַבִּין, הַלֵּילָה הַזֶּה
כָּלָנוּ מְסַבִּין?⁵

מניחים את הקערה על השולחן

5 אמר מייקל לרנר:

אנו נקראים על ידי המסורת שלנו
להיות שותפים לריפוי ולשינוי העולם,
לתקן עולם במלכות שדי. אנו נקראים
לזמן את האנרגיות הנקביות המזינות
שתדרכנה אותנו בריפוי המציאות
ובשינויה. אנו שומעים את קול אלוהים
כקריאה לשחרור עולמי, ולא רק
להטלאת רפורמה שולית זאת או אחרת
במציאות עולמית דכאנית עמוקות
והרסנית לסביבה.

זהו הלילה שבו איננו מסתפקים עוד
באישור מחודש, באוזני משפחותינו
ובאוזני העולם, שמחויבותנו המתמשכת

לצדק חברתי נטועה באהבתנו לאלוהי
העולם שבצלמו אנו נבראים, "יהוה" –
כוח השינוי מ"מה שיש", הווה, למה
שיכול וראוי להיות. זהו לילה שבו
אנו מתחילים לפתח גם אסטרטגיות
קונקרטיות לבניין עולם אחר.

עלינו לצאת מתודעה צרה זו (מצרים).
להיות 'מציאותי', לקבל את 'מה שיש'
כקריטריון ל'מה שיכול להיות' – זאת
היא תמצית עבודת האילים. אמונה
באלוהים היא אמתית רק במידה שאנו
פועלים לריפוי ולשינוי העולם מן היסוד.

יציאת מצרים שלנו מתחילה בסיוע
לאחינו ולאחיותינו הערבים בהקמת
מדינה פלסטינית בת-קיימא כלכלית
ופוליטית – הצעד הראשון לקיום מצוות
'אהבת הגֵר'.

הלילה אנו מתחייבים להיות העם
הידוע ברחבי העולם כולו באהבתו לכל
החיים על פני כדור הארץ ובנדיבות
רוחו כלפיהם. אהבה ונדיבות שיבואו
לידי ביטוי בכך שניזום 'תכנית מרשל'
שתחסל אחת ולתמיד (ולא רק תביא
להקלה) את העוני העולמי, את המחסור
בבתים, את הרעב ואת הטיפול הרפואי
הלקוי, ותביא לתיקון ההרס הסביבתי.
נטילה אמתית של מחויבות זאת על
עצמנו היא צעד ראשון במעלה בדרך
להיותנו בפועל גילוי וגילום של אנרגיית
האהבה האלוהית על פני כדור הארץ.

עֲבָדִים הָיִינוּ לַפֶּרֶעָה בְּמִצְרַיִם, וַיֹּצִיאֵנוּ
 יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם בְּיָד חֲזָקָה וּבְזֵרוֹעַ
 נְטוּיָה. וְאָלוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ
 מִמִּצְרַיִם, הָרִי אָנוּ וּבְנֵינוּ וּבְנֵי בְנֵינוּ מִשְׁעָבָדִים הָיִינוּ
 לַפֶּרֶעָה בְּמִצְרַיִם.⁶

6 אמר רולי מטלון:

אב הטיפוס ליציאה מעבדות לחירות
 איננו חף משפיכות דמים. אף שידו
 החזקה של האל היא שחובלת במדכאים
 בשעה שבני ישראל אינם יותר מעדים
 פסיביים למתרחש, חלק זה של ההגדה
 מעורר אינוחות בקרב אלה מאתנו
 המסתייגים מאלמות, והמאמינים
 בתוקף שיציאה מדיכוי לחירות אמורה
 להתרחש באופן בלתי אליים. החירות
 היא חלק מהתכנון האלוהי, ואין דבר
 שיכול למנוע את השרשתה בקרב
 האנושות כולה. השחרור יגיע, במוקדם
 או במאוחר. השאלה היא כיצד יגיע.

האם יש תקווה ליציאה בלתי אלימה
 לחירות בזמננו?

וּאִפִּילוּ בָּלָנוּ חֲכָמִים, בָּלָנוּ נְבוֹנִים, בָּלָנוּ זָקֵנִים, בָּלָנוּ
 יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה, מַצּוֹה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם.
 וְכָל הַמְרָבָה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מִשְׁבַּח.

7

אמר ליאון ויזלטיר:

את אותם הדברים ניתן לומר על העבר היהודי: יסדנו את התרבות שלנו כששמש ההיסטוריה לא זרחה עלינו. מבחינה היסטורית, היינו עם לילי בצורה מבריקה. אולם לא הרשינו ללילה להשחיר אותנו, ולא לשמש כתירוף לרפיון הדרישות המוסריות שלנו מעצמנו.

הרבנים אינם מסכימים עם בן זומא, ומחזיקים שהיקפם הרחב של הפסוקים מתייחס לא ללילה, אלא למשיח – לשמש ההיסטוריה. אפילו הגאולה לא תפטור אותנו מזיכרון יציאת מצרים, הם טוענים. האם לעולם לא נמצא מנוח ממה שידוע לנו? ייתכן שלא. יש מה לקנא בחכמי בני ברק, שהתבסמו בחוויה בלתי יהודית מאוד של אבדן תחושת הזמן.

הפתיחות הרוחנית של הלילה: זהו הלקח של הרבנים האלה ושל פולמוסיהם. חוקרים הראו שמעשה הכינוס הרבני בבני ברק הינו מענה לסיפור דומה בדבר כינוס רבני בלוד. הרבנים בלוד, בהנהגת רבן גמליאל, כילו את הלילה בדיונים על הלכות הפסח, בעוד שהרבנים בבני ברק התעלמו מחלוף הזמן בעודם אחוזים בסיפורי יציאת מצרים. גרסת הסיפור בבני ברק הפכה לקאנון, משום שהחובה הדתית בסדר מורה על נרטיב, לא על אנליזה. אנחנו נקראים להפעיל את דמיוננו, ממנו עשויות לעלות תובנות מטאפיזיות ומוסריות. אחת מתובנות אלה היא שאל להם למדוכאים להיות עיוורים, או חלילה אחראים, לדיכוי. אטימות מוסרית מגונה במיוחד בקרב קורבנות, כפרטים וכציבור, בעיקר אחרי שקורבנותם חלפה.

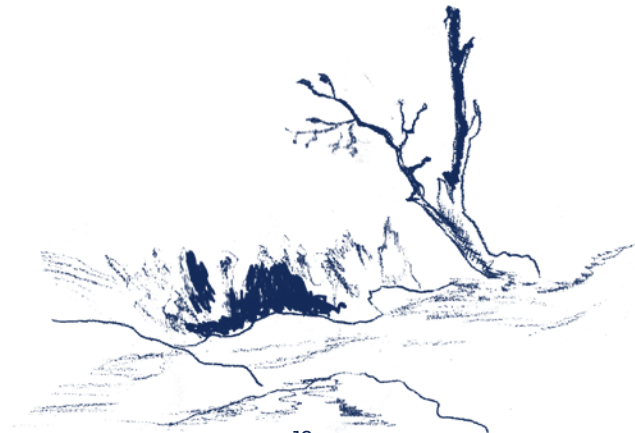
את מעשה ליל השימורים מלווה פרשנותו של בן זומא, המתעקש שהמחויבות לזיכרון הפסח נמשכת מהימים אל הלילות – בן זומא האומלל, המיסטיקן שנפגע כשטייל בפרדס חכמת הנסתר. האור, לא החושך, הוא שהיה בעוכריו. יש אנשים שנולדים עבור הלילה. יש תובנות שניתן להשיג רק בחושך.

מעשה ברבי אליעזר ורבי יהושע ורבי אלעזר בן עזריה ורבי עקיבא ורבי טרפון שהיו מסבין בבני ברק, והיו מספרים ביציאת מצרים כל אותו הלילה עד שבאו תלמידיהם ואמרו להם: רבותינו, הגיע זמן קריאת שמע של שחרית.

אמר רבי אלעזר בן עזריה: הרי אני בן שבעים שנה, ולא זכיתי שהאמר יציאת מצרים בלילות עד שדךשה בן זומא. שנאמר, למען תזכר את יום צאתך מארץ מצרים כל ימי חיך. ימי חיך – הימים, כל ימי חיך – הלילות. וחכמים אומרים: ימי חיך – העולם הזה. כל ימי חיך – להביא לימות המשיח.⁷

ברוך המקום ברוך הוא.

ברוך שנתן תורה לעמו ישראל. ברוך הוא.

המסר של הבן הרשע הוא דרכו של האל לומר לנו שאין דבר מקודש יותר מחיי אדם, ומסולידריות אנושית הנחוצה כדי לשמור ולהגן עליהם. הפגנת דאגה ואכפתיות היא **עבודה**, כפי שמצהיר הבן הרשע: "מה העבודה הזאת לכם?"

תמיד קל יותר להפנות גב לאחר ולדאוג רק לעצמנו. סולידריות, קהילה, שיתוף, הפגנת דאגה ואכפתיות – זו עבודה קשה. אנו חייבים לדאוג זה לזה. עלינו לראות זה את זה בצלילות, לראות באמת זה את זה כשוויים בפני האלוהים. על כל אחד מאתנו להכיר באנושיותו, בתקוותיו, בזכויותיו, ברגשותיו של האחר. בדרכנו אל החירות נשאלות שאלות רבות, אולם בסופו של יום, הדרך האחת להינצל בידי אלוהים מכל 'מצרים' המשעבדת אותך היא "ואהבת לרעך כמוך".

כילדה שגדלה באווירה דתית, ושחונכה בשיבה של האורתודוקסיה המודרנית, לימדו אותי להתמקד ב"נעשה ונשמע". קודם עושים, אחר כך שואלים/מקשיבים. ארבעת הבנים מלמדים אותנו משהו שונה לחלוטין. החכם צמא לידע – אל לנו לבלום את פיו, אלא לחפש תשובה ראויה לסקרנותו. התם ממקד הכל במילה אחת: "מה?" כאן ההגדה אומרת לנו שדבר אינו יכול להיות מובן מאליו, טהור ופשוט יותר מלשאל. ובאשר לזה שאינו יודע לשאול, אנו מצווים "את פתח לו", ללמד אותו לשאול!

אולם חשוב מכולם, לדעתי, הוא הבן שאותו מכנה ההגדה "רשע". הוא שואל: "מה העבודה הזאת לכם?" "לכם ולא לו", אומרת ההגדה, בעודו מוציא את עצמו מכלל המשפחה, השבט, העם וממעגל החיים. הבן הרשע מרוכז בעצמו ואנוכי. הוא ממקם את עצמו על אי, תחושת הזהות שלו אינה כוללת אחרים. ההגדה רואה זאת כרשעות.

חָכָם
מָה הָעֵדוּת וְהַחֲקִים וְהַמְשַׁפְּטִים אֲשֶׁר צָוָה יְיָ אֱלֹהֵינוּ
אֲתֶכֶם? וְאִי אִתָּה אָמַר לוֹ בְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח: אֵין מִפְטִירִין
אֲחֵר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן.

בְּנֵי אֶרְפָּעָה בְּנִים דְּבָרָה תוֹרָה:

אֶחָד חָכָם
וְאֶחָד רָשָׁע
וְאֶחָד תָּם
וְאֶחָד שָׂאִינוּ יוֹדֵעַ לְשֹׂאוֹל.⁸

9 אמרה קרול גיליגן:

אמרי לה: "ואמר רבי יוחנן: מאי דכתיב
(מהו שכתוב) וְלֹא קָרַב זֶה אֶל זֶה כָּל
הַלַּיְלָה? [שמות יד, כ] – בקשו מלאכי השרת:
לומר שירה, אמר הקדוש ברוך הוא:
מעשה ידי טובעין בים ואתם אומרים
שירה???"

[תלמוד בבלי, מגילה י, ע"ב; מסכת סנהדרין לט, ע"ב].

אבל ישנה גם בת.
זו שחומלת.

החומלת, מה היא אומרת? "מהו אלוהים
הנענה רק לסבלות העברים ואינו נענה
לסבלות המצרים?"

יכול מראש חֲדָשׁ, תִּלְמוּד לומר ביום ההוא, אי ביום
ההוא יכול מִבְּעוֹד יוֹם. תִּלְמוּד לומר בִּבְעוֹר זֶה. בִּבְעוֹר
זֶה לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא בְּשַׁעַה שֵׁישׁ מִצָּה וּמְרוֹר מְנַחִים
לְפָנֶיהָ.

רָשָׁע
מָה הָעֲבֹדָה הַזֹּאת לָכֶם? לָכֶם וְלֹא לוֹ. וּלְפִי שְׁהוֹצִיא
אֶת עַצְמוֹ מִן הַכָּל כַּפָּר בְּעֶקֶר, וְאִם אָתָּה הִקְהָה אֶת
שָׁנָיו וְאָמַר לוֹ: בִּבְעוֹר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצִאתִי מִמִּצְרָיִם.
לִי—וְלֹא לוֹ. אֵילּוּ הָיָה שָׁם לֹא הָיָה נִגְאָל.

תָּם
מָה זֹאת. וְאָמַרְתָּ אֵלָיו: בְּחֶזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרָיִם,
מִבֵּית עַבְדִּים.

וְשִׂאִינוּ
אֶת פֶּתַח לוֹ, שְׁנֵאמַר: וְהִגִּדְתָּ לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר,
בִּבְעוֹר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצִאתִי מִמִּצְרָיִם.⁹

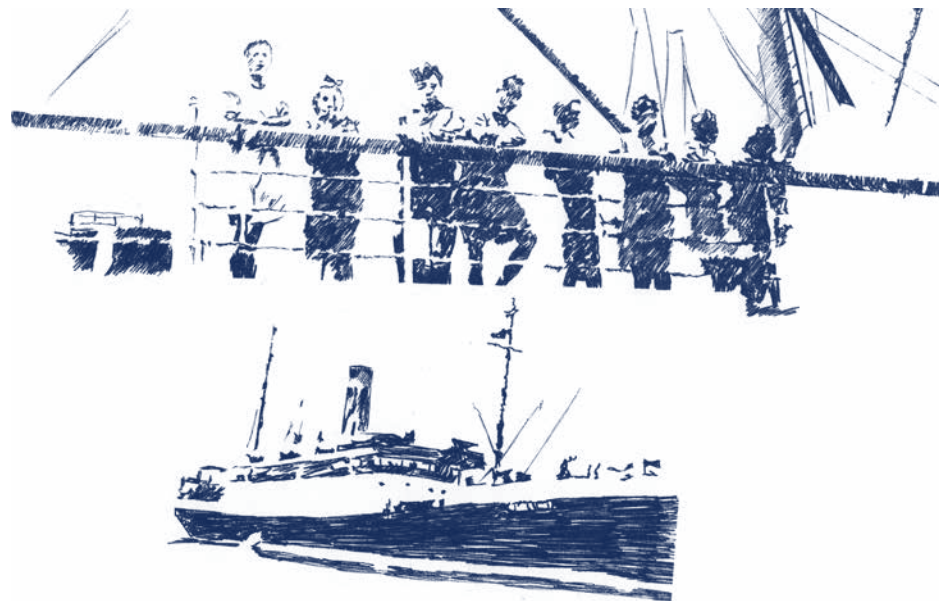
10 **אמר מיכאל מליאור:**

אין אנו נבחנו ב יכולתנו לשלוט על עם
אחר בחיל ובכוח, כי אם ביכולת לחיות
כאן ב'רוחי'. דהיינו, לבנות חברת מופת.
אם במצרים נעשינו גרים משוללי כל
זכויות לקיום, לחירות ולאדמה, ובכך היה
שורש השעבוד, לא נעשה לזולתנו מה
ששנא עלינו. גם העם הפלסטיני החי
עמנו זקוק לאדמתו, לקיומו ולחירותו.

אך לא מתוך שלום של חילון, המנתק
את העם משורשיו, נגיע אל המנוחה ואל
הנחלה; לא מתוך הפרד ומשול, הפחדה
ושנאה נגיע לשלום. רק מתוך חיבור
אמיץ בין כל בני אברהם, יושבי הארץ הזו,
תתקיים בנו ברכת ה' לאברהם אבינו:
"ונברכו בו כל גויי הארץ".

במילים אלו מזכירה לנו ההגדה שארץ
ישראל אינה מובטחת לנו בירושה או
בזכות, שהרי אבותינו היו עובדי עבודה
זרה בבבל. כנען אינה נחלת אבותינו, ואנו
קשורים אל הארץ רק מתוקף הבטחת ה'
לאברהם. עליו מעיד ה' שיצווה את בניו
"לעשות צדקה ומשפט". זו אמנם ברית
עולם, אך היא מותנית תמיד בהתנהגותנו
המוסרית, כפי שהזהיר הנביא יחזקאל:
"ודם תשפכו, והארץ תירשו!"

עתה, כששבנו לארצנו בחסדי ה', ושוב
זכינו ללכת בכל ארץ ישראל ולהתיישב
בה, עלינו להגן על עצמנו ולשמור על
ביטחוננו, אך לא לחיות על חרבנו.

מתחלה עובדי עבודה זרה היו אבותינו,
ועבשיו קרבנו המקום לעבודתו,
שנאמר: ויאמר יהושע אל כל העם, כה אמר יי אלהי
ישראל, בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם, תרח אבי
אברהם ואבי נחור, ויעבדו אלהים אחרים. ואקח את
אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולף אותו בכל ארץ
כנען, וארפה את זרעו ואתן לו את יצחק, ואתן ליצחק
את יעקב ואת עשו. ואתן לעשו את הר שעיר לרשת
אותו, ויעקב ובניו ירדו מצרים. **10**

בְּרוּךְ שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל, בְּרוּךְ הוּא.
 שֶׁהִקְדֹּשׁ בְּרוּךְ הוּא חָשַׁב אֶת הַקֶּץ, לַעֲשׂוֹת כְּמָה שְׁאָמַר
 לְאַבְרָהָם אָבִינוּ בְּבְרִית בֵּין הַבְּתָרִים, שְׁנֵאָמַר:
 וַיֹּאמֶר לְאַבְרָם, יָדַע תֵּדַע כִּי גֵר יִהְיֶה זְרַעְךָ בְּאֶרֶץ
 לֹא לָהֶם, וְעֹבְדִים וְעֲנֹו אֹתָם אֲרַבֵּעַ מֵאוֹת שָׁנָה. וְגַם
 אֶת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִכִּי וְאַחֲרָי כֹּן יֵצְאוּ בְּרַכָּשׁ
 גָּדוֹל. **ו', 12**

11 אמר סטיבן מ. כהן:

מפסקה זו אנו למדים שאומה יכולה לשאת עשורים, אפילו מאות שנים, של דיכוי והשפלה. אולם למרות כל הסבל, יכולה אותה אומה לשגשג בדרכים מגוונות, לרבות מבחינה מספרית. והיא יכולה לפרוח ברוחה, כאשר היא נאחזת בתקווה ובביטחון שימיה ללא חירות – אישית ולאומית – הם ספורים.

וחשוב מכל, בדיוק כפי שאנחנו היינו גרים בארץ לא לנו, ישמור אותנו האל מהפיכת אחרים, על ידינו, לגרים בארצם.

12 אמר דוד ביגמן:

"ואהבתם את הגר, כי גרים הייתם בארץ מצרים." [דברים י, ט]

ההלכה המקובלת מפרשת את אהבת הגר כמחויבות לגר צדק שהצטרף לשורות האומה, "שבא ונכנס תחת כנפי השכינה", כלשון הרמב"ם. לעומת גישה זו, מסביר הרב יוסף אלבו: "ולא גר צדק בלבד, אלא אפילו על תושב שאינו עובד אלילים". ה'חפץ חיים' אף מפליג ומונה כמצות עשה ממש לאהוב כל גוי הבא לעיר של יהודים, גם אם לא חדל לעבוד עבודה זרה. לאור פסיקת הרמב"ם, נראים דבריהם של הרב יוסף אלבו ושל ה'חפץ חיים' מרחיקי לכת. מה הביא אותם לנקוט עמדה זו?

התשובה עשויה להתגלות לנו מתוך בחינה מעמיקה של שאלת הזהות היהודית, אותה ניתן לברר דרך התבוננות במצות הפסח, המהווה מרכיב הכרחי בזהות זו. הפסח הוא חובה מכוונת מבחינה חברתית. לגבי יהודי שלא חגג את הפסח ואין לו סיבה מוצדקת, התורה פסקה "ונכרתה הנפש ההיא מעמיה". הפסח אפוא הוא המצווה המגדירה את הזהות היהודית, וניתן להבין זאת מבירור שורשו של סיפור יציאת מצרים.

עיקרו של סיפור יציאת מצרים הוא היציאה מן השעבוד אל החירות. העוולה החמורה העולה מסיפור זה היא היחס המנוכר לזר. יחס זה הוביל לעבדות פיזית, לניצול ואף להריגת ילדי העברים. ההצהרה הגדולה של סיפור יציאת מצרים היא ההכרה בכבודו של האדם באשר הוא והדאגה לזר ולחלש. באופן פרדוקסלי, עמוק בתוך הזהות הפרטיקולרית היהודית טמונה ההזדהות עם האחר – עם כל באי עולם. כך מי שאינו מוכן לפתוח את לבו כאדם לאדם, לא יוכל להיכלל בכלל ישראל, "ונכרתה הנפש ההיא מעמיה". זהות זו היא שפיעמה בלבם של הרב יוסף אלבו ושל ה'חפץ חיים', והיא שהביאה אותם לקבוע שגם גר תושב ראוי ליחס של אהבה, אפילו אם דתו שונה.

וְהָיָא שְׁעֵמְדָה

לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ. שְׁלֹא אֶחָד בְּלֶבֶד עָמַד
עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ, אֶלֶּא שְׁבֶּכֶל דּוֹר וְדוֹר
עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ. וְהַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ

הוּא מְצִילֵנוּ מִיָּדָם. ^{13, 14}

מניחים את הכוס

13 אמר דורון רבינוביץ:

השנאה עדיין עוקבת אחרינו לכל מקום. המבקשים להשמידנו ברחבי העולם עשויים להיות אפילו רבים מאתנו. אולם היום אנחנו מסוגלים להגן על אמונותינו. אנחנו מסוגלים להיאבק על זכויותינו. ומעל לכל, אנחנו מסוגלים להתאחד עם אנשים אחרים כדי להתגבר על

שנאה ורדיפה. זוהי ההבטחה העתיקה לגאולה ולמחילה שהייתה להשראה כבר לאבותינו. זוהי הברית שמושיעה אותנו הן מגורל של מדוכאים, הן מגורל של מדכאים; שמגנה עלינו הן מהיות שָׂה, הן מהיות טורף. זוהי הברית שעוזרת לנו להיות בני אדם.

צֵא וּלְמַד מֶה בְּקֵשׁ
לַעֲשׂוֹת לִיעֶקֶב אָבִינוּ. שְׁפָרְעָה
לֹא גָזַר אֶלֶּא עַל הַזְכָּרִים וְלָבוּ בְּקֵשׁ לַעֲקוֹר אֶת הַפֶּל,
שְׁנַאֲמַר: אֶרְמִי אֲבִד אָבִי, וַיֵּרֶד מִצְרִימָה וַיִּגֶר שָׁם בְּמִתִּי
מִעֵט, וַיְהִי שָׁם לְגוֹי גָּדוֹל, עַצוּם וָרֵב.

14 אמר ס. דניאל אברהם:

והיא שעמדה לאבותינו ולנו, היא שלימדה אותנו – "סור מִרַע וְעֲשֵׂה טוֹב בְּקֵשׁ שְׁלוֹם וְרַדְפָּהוּ" [תהילים לד, טו]. והיא שעמדה לאבותינו ולנו, מפני ש"וּכְתָתוּ חֲרָבוֹתֶם לְאֵתִים, וְחִנִּיתוּתֵיהֶם לְמִזְמֵרוֹת, לֹא יֵשָׂא גּוֹי אֶל גּוֹי חֶרֶב, וְלֹא יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה" [ישעיהו ב, ד]. והיא שעמדה לאבותינו ולנו, שהרי לימדתנו ש"אֶמֶת מֵאֲרֶץ תִּצְמַח, וְצִדִּיק מִשְׁמַיִם יִשְׁקָר" [תהילים פה, יב]. והיא שעמדה לאבותינו ולנו, "כִּי אִם עֲשׂוֹת מִשְׁפָּט וְאַהֲבַת חֵסֶד וְהַצָּנֵעַ לָקַת עִם אֱלֹהֶיךָ" [מִיכָה ו, ח].

והיא שעמדה לאבותינו ולנו, וציוותה עלינו "צִדִּיק צִדִּיק תִּרְדֹּף לְמַעַן תִּחְיֶה וַיִּרְשֶׁת אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר יְהוָה אֱלֹהֶיהָ נָתַן לָהּ" [דברים טז, כ].

אז מי היא שעמדה לאבותינו ולנו? איזו זכות ואיזו ברית? איזו זיקה אל ההווה ואל אחינו בני האדם? לא קיפוח החלש, לא כוח הזרוע, לא ניצול הגר. אלא צדק. חסד. שלום. והיא שעמדה לאבותינו ולנו, בכל דור דור. והרי בכל דור דור חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים. היא שליוותה אותנו לאורך הדורות מצווה אותנו לראות את כל בני האדם כזכאים לחירות.

וַיֵּרֶד מִצְרֵימָה: אָנוּס עַל פִּי הַדְּבֹר. וַיִּגֵּר שָׁם:
מִלֵּמֶד שְׁלֹא יֵרֵד יַעֲקֹב אֲבִינוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ בְּמִצְרַיִם אֲלֵא
לְגֹר שָׁם, שְׁנֹאמֶר: וַיֹּאמְרוּ אֶל פְּרַעֲרֵה, לְגֹר בְּאַרְץ בְּאֵנוּ,
כִּי אֵין מְרַעַה לְצֹאן אֲשֶׁר לַעֲבָדֶיךָ, כִּי כָבֵד הָרַעַב בְּאַרְץ
בְּנֵעֹן, וְעַתָּה יֵשְׁבוּ נָא עֲבָדֶיךָ בְּאַרְץ גִּשְׁן. בְּמַרְתִּי מַעֲט:
בְּמָה שְׁנֹאמֶר: בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יֵרְדוּ אֲבוֹתֶיךָ מִצְרֵימָה,
וְעַתָּה שְׁמֶךָ יְיָ אֱלֹהֶיךָ כְּבוֹכָבִי הַשָּׁמַיִם לְרֹב.

וַיְהִי שָׁם לְגֹי: מִלֵּמֶד שְׁהִיו
יִשְׂרָאֵל מְצִינִים שָׁם. גְּדוֹל, עָצוּם: בְּמָה שְׁנֹאמֶר: וּבְנֵי
יִשְׂרָאֵל פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ בְּמֵאד מְאֹד, וְתַמְלֵא
הָאָרֶץ אֹתָם. וְרַב: בְּמָה שְׁנֹאמֶר: רַבָּה בְּצִמְח הַשָּׂדֶה
נִתְתִּיחַ, וְתִרְבִּי וְתִגְדְּלִי וְתִבְאִי בַּעֲדֵי עַדִּימִים, שְׂדִים נִכְנו
וַשְׁעָרָה צִמְח, וְאֵת עֵרֹם וְעָרִיחַ.

אשכנזים מוסיפים:

וְאָעֵבֶר עָלֶיךָ וְאֶרְאֶה מִתְּבוֹסֶסֶרֶת בְּדַמִּיחַ, וְאֹמֶר לָךְ בְּדַמִּיחַ חַיִּי, וְאֹמֶר לָךְ
בְּדַמִּיחַ חַיִּי.

וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים
וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה.¹⁵

וַיִּרְעוּ אֹתָנוּ הַמִּצְרִים:
כָּמָה שָׁנְאָמַר:
הִבֵּה נִתְחַכְמָה לוֹ פֶּן יִרְבֶּה, וְהָיָה כִּי תִקְרָאנָה מִלַּחְמָה,
וְנוֹסֵף גַּם הוּא עַל שִׁנְאֵינוּ וְנִלְחַם בָּנוּ, וְעָלָה מִן הָאָרֶץ.

וַיַּעֲנוּנוּ:
כָּמָה שָׁנְאָמַר:
וַיִּשְׁלִימוּ עָלָיו שָׂרֵי מִסִּים לְמַעַן עֲנֹתוֹ בְּסִבְלָתָם. וַיְבֹן עָרֵי
מִסְכָּנוֹת לַפְּרָעָה, אֶת פֶּתֶם וְאֶת רַעַמְמֶסֶס.

וַיִּתְּנוּ עָלֵינוּ עֲבֹדָה קָשָׁה:
כָּמָה שָׁנְאָמַר:
וַיַּעֲבֹדוּ מִצְרַיִם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרָה.

15 אמר יונתן (J.J.) גולדברג:

להגדה המסורתית, לסיפור חג הפסח, יש שלוש התחלות נפרדות, שלכל אחת משמעות שונה: "עבדים היינו לפרעה במצרים"; וכן, "מתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו"; וכן, "ארמי אובד אבי, וירד מצרימה". אלה מזכירים לנו את מגוון צורות השחרור הגלומות

ביציאת מצרים: שחרור מעבדות ודיכוי, מבורות ואמונות תפלות ומחוסר בית ודיכוי. ומה עלינו להסיק מכל אלה? הסיפור מסכם: ש"בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". סיפורים אלה אינם שיעורי היסטוריה אלא מדריך לימינו.

וַנִּצְעַק אֶל יְיָ
וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת קִלְנוּ, וַיִּרְא אֶת עֲנֵינוּ
וְאֶת עֲמָלָנוּ וְאֶת לַחֲצָנוּ.¹⁶

וַנִּצְעַק אֶל יְיָ אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ:
כָּמָה שָׁנְאָמַר:
וַיְהִי בַיָּמִים הָרַבִּים הָהֵם וַיָּמָת מֶלֶךְ מִצְרַיִם, וַיֵּאָנְחוּ
בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעֲבֹדָה וַיִּזְעֲקוּ, וַתַּעַל שׁוֹעַתָם אֶל
הָאֱלֹהִים מִן הָעֲבֹדָה.

16 אמרה סוזן טלווה:

ונצעק אל יהוה אלוהי אבותינו, וישמע יהוה את קולנו וירא את עוניינו ואת עמלנו ואת לחצנו [דברים כו, ז].

ונצעק אל יהוה אלוהי אבותינו: בשנת החמישים לכיבוש הגדה המערבית ורצועת עזה, הצעקות בוקעות מפיות היגעים ממלחמה. משפחות ישראליות ופלסטיניות קרועות לגזרים וזועקות בגלל חיים וחלומות אבודים. כולנו זועקים בגלל אלה שהוקרבו מיוחד, לשם נקמה; בגלל עשורים של טרומה.

וישמע יהוה את קולנו: כשם שהגר בכתה על בנה ישמעאל. למדנו שכאשר היינו מוכנים להקריב את חיי בנה של הגר, ה'אִחֶר', נמצא שאנו מוכנים להקריב גם את בננו שלנו [בראשית כא, כב].

וירא את עוניינו: הסבל שאנו גורמים עם כל הריסת בית, עם כל ניתוק משפחות מאדמתן, מעציהן, זו מזו.

את עמלנו: המשא הכבד שהסבל המתמשך הנגרם על ידי הכיבוש מטיל על נשמת העם, שהצטוו להיות שוחר שלום ומבקש צדק, ולראות שהכל נברא בצלם אלוהים [תהלים לד; דברים טז, כ; בראשית א, כו].

ואת לחצנו: אם אדם אחד אינו חופשי, איש אינו חופשי. הלוואי שנקדש את שנת החמישים בסיום כיבוש הגדה המערבית ורצועת עזה, ונכריז על החירות של העמים בישראל ובפלסטין לחיות בלא מורא ובשגשוג הדדי, כדי שהכל יזכו בברכות ובהבטחת השוויון והצדק של שנת היוכל [ויקרא כה, י].

וַיִּשְׁמַע יְיָ אֶת קִלְנוֹ: בָּמָה שָׁנְאַמֶּר: וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים
אֶת נַאֲקָתָם, וַיִּזְכּוּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ אֶת אַבְרָהָם, אֶת
יִצְחָק וְאֶת יַעֲקֹב.
וַיֵּרָא אֶת עֲנִיָּנוֹ: זֹו פְּרִישׁוֹת דֶּרֶךְ אֶרֶץ, בָּמָה שָׁנְאַמֶּר:
וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֵּדַע אֱלֹהִים.

וְאֶת עַמְלָנוֹ: אֱלֹו הַבָּנִים. בָּמָה שָׁנְאַמֶּר:
כָּל הַבָּן הַיְּלֹוֹד הַיֵּאֲרָה תִּשְׁלִיכֶהוּ וְכָל הַבַּת תִּחְיֶיוּ.
וְאֶת לַחֲצֵנוֹ: זֶה הַדַּחֲק, בָּמָה שָׁנְאַמֶּר: וְגַם רְאִיתִי
אֶת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מִצְרַיִם לַחֲצִים אֹתָם.

וַיּוֹצֵאנוּ
מִמִּצְרַיִם
חֲזָקָה
נְטוּיָה,
גָּדֹל,
וַיַּבְזְרֵנוּ
וַיַּמְרָנוּ
וַיַּאֲתוּנוּ
וַיַּמְפְּתֵנוּ

וַיֹּצֵאֵנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם:

לֹא עַל יְדֵי מַלְאָךְ, וְלֹא עַל יְדֵי שָׂרָף, וְלֹא עַל יְדֵי שְׁלִיחַ,
אֲלָא הַקְדּוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא בְּכַבּוּדוֹ וּבְעֶצְמוֹ. שְׁנַאֲמַר:
וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה, וְהִפֵּיתִי כָּל בְּכוֹר
בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם מֵאָדָם וְעַד בְּהֵמָה, וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם
אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים. אֲנִי יְיָ. **17**

17 אמרה רחל אליאור:

עֲבָדִים, התובע האזנה וקשב למצוותיו
בתוקף השחרור האלוהי מעבדות לחירות.

דברי האל על שבועת השביעיות של
החירות, השוויון והצדק נכתבו בידי
נביאים, כוהנים ולוויים שקידשו את
מחזורי הזמן המקודש. אלה נודעים
כמועדי דרור ומקראי קודש, וכוללים
את השבת, השביתה והחירות מכל
עמל, שעבוד ועבודה, את שבועת מועדי
ה' בשבעת חודשי השנה הראשונים,
ובראשם חג החירות, ואת זמן השמיטה
והיובל. העם היהודי הוא העם היחיד
בעולם שמתחיל את סיפורו ההיסטורי
בסיפור העבדות כדי להבהיר באופן
נחרץ שהחירות היא מתנת אל נצחית
ומקודשת, בלתי מותנית, המחויבת
בשמירה מחזורית של מחזורי שביתה
וחירות, ואילו כל שעבוד הוא זמני ודינו
לחלוף מהעולם.

העם היהודי הוא קהילת זיכרון המצויה
לזכור, לספר ולהנחיל מדור לדור מושגים
מופשטים נצחיים היוצרים מילון
מקודש של דעת, אמת וצדק, אחווה,
שוויון, שלום וחירות כגון: 'אלוהי צדק
ואמת', 'דעת אמת וצדק', 'דרור', 'בני
חורין', 'צדק צדק תרדוף', 'שבת קודש',
'ברית עולם' ועוד. מושגי תשתית אלה,
הקושרים בין שבועה וברית עולם,
עדות וזיכרון לבין שבועת מועדי דרור
ושבתות של חירות, ומבוססים על ברית
בין האל לעמו (המקדשים שניהם את
החירות) – מושגים אלה אינם תלויים
בשום מרחב גשמי או בתנאים מקדמיים,
אלא רק במרחב מופשט של מחויבות
בלתי מתפשרת לחירות ושוויון, לאמת
וצדק. בזיכרון העם היהודי מושגים אלה
נשמעו לראשונה משמים, מפי אל המציג
עצמו חזר ושנה בתיאור "אֶנֶכִי ה' אֱלֹהֶיךָ
אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם מִבֵּית

וְעִבְרָתִי בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּלִילָה הַזֶּה: אֲנִי וְלֹא מַלְאָךְ
וְהִפֵּיתִי כָּל בְּכוֹר בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם: אֲנִי וְלֹא שָׂרָף
וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֶעֱשֶׂה שְׁפָטִים: אֲנִי וְלֹא הַשְׁלִיחַ.
אֲנִי יְיָ: אֲנִי הוּא וְלֹא אֲחֵר.

בִּיד חֲזָקָה: זֶה הַדִּבֵּר, כְּמָה שְׁנַאֲמַר:
הִנֵּה יָד יְיָ הוֹיָה בְּמִקְנֶךָ אֲשֶׁר בְּשִׁדָּה, בְּסוּסִים, בְּחֻמְרִים,
בְּגַמְלִים, בְּבָקָר וּבְצֹאן, דָּבָר כְּבֵד מְאֹד.

וּבְזָרַע נְטוּיָה: זֶה הַחֶרֶב, כְּמָה שְׁנַאֲמַר:
וְחָרְבוּ שְׁלוּפָה בִּידוֹ, נְטוּיָה עַל יְרוּשָׁלַיִם.

וּבְמִרְא גָדֹל: זֶה גְלוּי שְׁכִינָה, כְּמָה שְׁנַאֲמַר:
אִו הִנֵּסָה אֱלֹהִים לְבֹא לְקַחַת לוֹ גּוֹי מִקְרֵב גּוֹי בְּמִסַּת
בְּאֵתָת וּבְמוֹפְתִים, וּבְמִלְחָמָה וּבִיד חֲזָקָה וּבְזָרוּעַ נְטוּיָה,
וּבְמוֹרָאִים גְּדֹלִים, כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה לָכֶם יְיָ אֱלֹהֵיכֶם
בְּמִצְרַיִם לְעֵינֶיךָ.

וּבְאֵתוֹת: זֶה הַמָּטָה, כְּמָה שְׁנַאֲמַר:
וְאֵת הַמָּטָה הַזֶּה תִּקַּח בְּיָדְךָ, אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֵת הָאֵתוֹת.

וּבְמִפְתִּים: זֶה הַדָּם, כְּמָה שְׁנַאֲמַר:
וְנָתַתִּי מוֹפְתִים בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ, דָּם וְאֵשׁ וְתִמְרוֹת עֶשֶׂן.

דָּם שְׁחִין
צִפְרִידַע בָּרָד
בָּנִים אֲרָבָה
עָרוֹב חֲשׁוֹךְ
דָּבָר מַכֶּת בְּכוֹרוֹת

רַבִּי יְהוּדָה הָיָה נוֹתֵן בָּהֶם סִמָּנִים:

דָּצִ"ר עֲדִ"ש בְּאֶחָב

עֲדוֹת אֲשֶׁכֶּז

נוהגים להטיף יין מן הכוס בעזרת האצבע
שלוש פעמים בעת אמירת המילים:

עֲדוֹת סַפְרָד

נוהגים להביא קערת מים ועורך הסדר
שופך בה יין מכוסו שלוש פעמים
בעת אמירת המילים:

דָּם וְאֵשׁ וְתִמְרוֹת עֶשֶׂן.

דָּבָר אַחֵר:
וּבְזָרַע נְטוּיָה שְׁתִּימָה,
וּבְאֵתוֹת שְׁתִּימָה,
בְּיָד חֲזָקָה שְׁתִּימָה,
וּבְמִרְא גָדֹל שְׁתִּימָה,
וּבְמִפְתִּים שְׁתִּימָה.

אֱלֹהֵינוּ עֲשֹׂר מִכּוֹת שֶׁהֵבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמִּצְוֹת
בְּמִצְרַיִם, **18** וְאֱלֹהֵינוּ:

18 אִמֵּר מִיִּיקָל וּלְצַר:

דמיינו אל שהיה מכיר את אמת ז'נבה
וממקד את מגפותיו רק נגד פרעה ונגד
קציניו. דמיינו פרעה שנשבה בקסמו
של בנו המאומץ משה. דמיינו שביתה
כללית של בני ישראל יחד עם, אולי,
התושבים האחרים של אותו "בית
עבדים". ישנן דרכים רבות להיחלץ ממצב
רע. ישנן חלופות רבות לחשוב עליהן, הן
למדוכאים והן למדכאים.

מאז ומעולם הביכו עשר המכות יהודים
ליברלים ואנשי שמאל. מדוע הקִּשָּׁה האל
את לבו של פרעה כאשר היה יכול באותה
מידה לרכך אותו, להתחיל את מסעם
של בני ישראל מוקדם יותר ולחסוך את
הסבל הנורא של המצרים? לכן אנחנו
טובלים אצבע ומטיפים מהיין כדי
להפחית מהנאתנו מסבל המצרים. אבל
מוטב היה להתמקד בכאב ולחשוב על
אפשרויות אחרות של גאולה. ההיסטוריה
אינה קבועה מראש.

רבי יוסי הגלילי אומר: מנין אִתָּה אוֹמֵר שְׁלָקוּ הַמַּצִּים בַּמַּצִּים עֶשֶׂר מִכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת? בַּמַּצִּים מָה הוּא אוֹמֵר: וַיֹּאמְרוּ הַחֲרָטְמִים אֶל פֶּרַע: אֶצְבַּע אֱלֹהִים הוּא. וְעַל הַיָּם מָה הוּא אוֹמֵר: וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד הַגְּדֹלָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְיָ בַּמַּצִּים, וַיֵּרְאוּ הָעָם אֶת יְיָ, וַיֹּאמְינוּ בְּיְיָ וּבִמְשָׁה עַבְדּוֹ. בַּמָּה לָקוּ בְּאֶצְבָּע? עֶשֶׂר מִכּוֹת. אָמור מַעֲתָה: בַּמַּצִּים לָקוּ עֶשֶׂר מִכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת.

רבי אליעזר אומר: מנין שְׁלָקוּ מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהָבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמַּצִּים בַּמַּצִּים הִיָּתָה שֶׁל אֲרֻבַּע מִכּוֹת? שְׁנַאֲמֵר: יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֲבָרָה וְזַעַם וְצָרָה, מְשַׁלַּח מִלֶּאכִי רָעִים. עֲבָרָה אַחַת, וְזַעַם שְׁתֵּים, וְצָרָה שְׁלֹשׁ, מְשַׁלַּח מִלֶּאכִי רָעִים אֲרֻבַּע. אָמור מַעֲתָה: בַּמַּצִּים לָקוּ אֲרֻבַּעִים מִכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ מֵאֲתֵים מִכּוֹת.

19 אמר **בנרד אבישי**:

ההגדה היא ספר שמצוי במתח פנימי תמידי ובלתי נמנע: מחויבת לעקרון החירות האוניברסלית – "כל דכפין..." – אולם נגועה במה שארתור קסטלר כינה 'קלסטרופיליה': ציוויים שמחזקים נטייה להיבדלות ולעמדת מגננה מודחקת, המובילה לזעם שבטי.

רבנים מצוטטים כשהם מתבסמים, בפאתוס חסר מודעות עצמית, מהמכות שהושטו על המצרים, מאדירים את סבלם של המדכאים כמו ילד פצוע המדמין מה יעשה אביו לבריון. רבי אליעזר מספר שעשר המכות הן למעשה ארבעים, מפני שכל מכה הוטלה עם כוונה ורגש: "עברה" – אחת, "זעם" – שתיים, וכן הלאה. ארבעים

רבי עקיבא אומר: מנין שְׁלָקוּ מִכָּה וּמִכָּה שֶׁהָבִיא הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל הַמַּצִּים בַּמַּצִּים הִיָּתָה שֶׁל חֲמֵשׁ מִכּוֹת? שְׁנַאֲמֵר: יִשְׁלַח בָּם חֲרוֹן אַפּוֹ, עֲבָרָה וְזַעַם וְצָרָה, מְשַׁלַּח מִלֶּאכִי רָעִים. חֲרוֹן אַפּוֹ אַחַת, עֲבָרָה שְׁתֵּים, וְזַעַם שְׁלֹשׁ, וְצָרָה אֲרֻבַּע, מְשַׁלַּח מִלֶּאכִי רָעִים חֲמֵשׁ. אָמור מַעֲתָה: בַּמַּצִּים לָקוּ חֲמִשִּׁים מִכּוֹת וְעַל הַיָּם לָקוּ חֲמִשִּׁים וּמֵאֲתֵים מִכּוֹת. ¹⁹

מצב זה, לשמחתנו, אינו מצבם של היהודים היום, ולכן לא זה האופן שבו מובנת ההגדה על ידינו. לישראלים יש עוצמה צבאית ומוסדות פוליטיים; הם מגנים על עצמם מפני אחרים, אולם גם מכפיפים אחרים למרותם. איננו יכולים עוד ליהנות מההנחה המוקדמת שהאינטרסים של היהודים דומים לאלה של כל אדם שנמצא תחת דיכוי. עקרון ההישרדות שלנו אינו חופשי באופן מובנה משנאת האחר, והארץ ותושביה אינם רק שורות בשיר או דמויות מיתולוגיות. בפעם הבאה שמנהיג יהודי ידבר על עמלק, זכרו את הפנטזיות ההיסטריות של חכמינו. הן נוגעות ללב. הן יכולות להיות גם קטלניות.

מכות אלה, יחד עם מאתיים המכות שהוטלו כביכול בים סוף, הן מאתיים וארבעים. רבי עקיבא עולה על רבי אליעזר, וסבור שמספר המכות היה למעשה מאתיים וחמישים.

המתח – 'לעולם לא עוד' ו'לעולם לא עוד ליהודים' – היה חסר משמעות בגולה, שבה חוברה ההגדה ועבורה הייתה מיועדת. התקיימה שם הנחה מובלעת שהיהודים הם גֵּרִים בלתי חמושים, כך שלפעול כדי למנוע מהם רדיפות, או כדי לקדם את תביעותיהם האזרחיות, היה גם לפעול למען סובלנות חברתית, ובאופן מקיף יותר – לבניין חברה אזרחית.

בְּמָה מַעֲלוֹת טוֹבוֹת לְמָקוֹם עָלֵינוּ: 20

אֱלֹהֵי הַוּצִיָּאֵנוּ מִמִּצְרַיִם וְלֹא עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, דִּיִּינוּ.	אֱלֹהֵי שְׁקַע צָרְנוּ בְּתוֹכּוֹ וְלֹא סָפַק צָרְכָּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, דִּיִּינוּ.
אֱלֹהֵי עָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, וְלֹא עָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם, דִּיִּינוּ.	אֱלֹהֵי סָפַק צָרְכָּנוּ בַּמִּדְבָּר אַרְבָּעִים שָׁנָה וְלֹא הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּן, דִּיִּינוּ.
אֱלֹהֵי עָשָׂה בְּאַלְהֵיהֶם, וְלֹא הָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם, דִּיִּינוּ.	אֱלֹהֵי הֶאֱכִילָנוּ אֶת הַמֶּן וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת, דִּיִּינוּ.
אֱלֹהֵי הָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם, דִּיִּינוּ.	אֱלֹהֵי נָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁבֶת, וְלֹא קָרְבָּנוּ לִפְנֵי הַר סִינִי, דִּיִּינוּ.
אֱלֹהֵי נָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם וְלֹא קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם, דִּיִּינוּ.	אֱלֹהֵי קָרְבָּנוּ לִפְנֵי הַר סִינִי, וְלֹא נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, דִּיִּינוּ.
אֱלֹהֵי קָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם וְלֹא הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכּוֹ בְּחָרְבָה, דִּיִּינוּ.	אֱלֹהֵי נָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה וְלֹא הִכְנִיסָנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל, דִּיִּינוּ.
אֱלֹהֵי הֶעֱבִירָנוּ בְּתוֹכּוֹ בְּחָרְבָה וְלֹא שָׁקַע צָרְנוּ בְּתוֹכּוֹ, דִּיִּינוּ.	אֱלֹהֵי הִכְנִיסָנוּ לָאָרֶץ יִשְׂרָאֵל וְלֹא בָּנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַבְּחִירָה, דִּיִּינוּ.

20 אמר טוני קלאג:

אם מדינה זאת מצפה לסולידריות
מעוותת מיהודים ברחבי העולם –
הופכת אותם לשותפים באי־צדק משולח
רסן, לא־יהודי, כדוגמת מניעה בכוח
ולנֶצַח של זכויות אדם בסיסיות ממיליוני
בני אדם – לא דיינו.

אם, לעומת זאת, המדינה היהודית
מטעם עצמה תסיים בקרוב את חמישים
שנות הכיבוש של האדמות ושל חיי
הפלסטינים, כך ששני העמים יוכלו לממש
את זכויותיהם הלאומיות באופן שווה
וביחסי שכנות טובה – (כמעט) דיינו.

אם ישראל תעניק זכויות שוות לכל
הנמצאים בתחום שיפוטה הנוכחי – ולו
רק עד שיימצא פתרון מוחלט ומוסכם
לעימות – (כמעט) דיינו.

אנחנו יכולים להסכים לאחת מהחלופות
האלה, אך לא להיעדר שתיהן.

לוי "צדק, צדק תרדוף" [דברים טז, כ] –
החזרה מצינית שיש להתמיד ברדיפת
הצדק – הייתה תרומתם היחידה של
היהודים לתרבות האנושית, "דיינו..."

לוי "שלח את עמי" [שמות ט, א] –
מילים שעוררו השראה בקרב דורות
של עמים משועבדים שנאבקו לחירות,
בפרט העבדים האפרו־אמריקנים –
הייתה תרומתם היחידה של היהודים
לתרבות האנושית, "דיינו..."

לוי "ויברא אלוהים את האדם בצלמו"
[בראשית א, כז] – מילים המצהירות על
השוויון הטבוע בין כל בני האדם –
הייתה תרומתם היחידה של היהודים
לתרבות האנושית, "דיינו..."

לוי "בקש שלום ורדפהו" [תהלים לד, יד] –
ציווי המגולם בברכה היהודית העתיקה
'שלום' – הייתה תרומתם היחידה של
היהודים לתרבות האנושית, "דיינו..."

צדק, חירות, שוויון, שלום – ערכים
יהודיים מקדמת דנא – טבועים בגרעין
הקיומי של הזהות היהודית ומהווים
את הדבק הבסיסי המלכד יהודים בעלי
אמונות מגוונות. יהודים אימצו ערכים
אלה בגאווה לכל אורך ההיסטוריה,
לעצמם ולאחרים. אם מדינה בת זמננו
מתיימרת להיות יהודית, בעודה מזלזלת
בערכים בסיסיים אלה – לא דיינו.

עַל אֶרֶץ כְּנָעַן וְכַמָּה

טוֹבָה כְּפוֹלָה וּמִכְפֹּלֶת לְמָקוֹם עָלֵינוּ. שְׁהוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם, וְעָשָׂה בָּהֶם שְׁפָטִים, וְעָשָׂה בְּאֱלֹהֵיהֶם, וְהָרַג אֶת בְּכוֹרֵיהֶם, וְנָתַן לָנוּ אֶת מְמוֹנָם, וְקָרַע לָנוּ אֶת הַיָּם, וְהַעֲבִירָנוּ בְּתוֹכוֹ בְּחֶרֶב, וְשָׁקַע צָרְנוּ בְּתוֹכוֹ, וְסָפַק צָרָתָנוּ בְּמִדְבַּר אַרְבָּעִים שָׁנָה, וְהָאֵכִילָנוּ אֶת הַמָּן, וְנָתַן לָנוּ אֶת הַשֶּׁמֶט, וְקָרַבָּנוּ לְפָנֵי ה' סִינִי, וְנָתַן לָנוּ אֶת הַתּוֹרָה, וְהַכְנִיסָנוּ לְאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וּבָנָה לָנוּ אֶת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ, וְהַכְרִיחָנוּ לְכַפֵּר עַל כָּל עֲוֹנוֹתֵינוּ. **21, 22**

21 אמרה סוזן סילברמן:

אחרי שחצינו את הים ועמדנו בהר סיני, אלוהים נתן לנו את התורה והחל במערכת יחסים של בחירה, של שגב וקדושה – של ברית – עם עמנו. זהו הרגע שאותו אנו זוכרים בכל שבוע בקידוש השבת. אבל כאן, סביב שולחן הסדר, אנו חווים, אלה לצד אלה, את הברכות הנעלות עם הכאב, את הנחישות ואת תכלית הגאולה מעבודת. ורבים מאתנו אומרים, דיינו! די לנו – מדינה, פולחנים, ערכים, תורה. ועלינו לחדול מלבקש יותר – יותר אדמה, יותר זכויות מאשר לאחרים, יותר משאבים. במקום זאת, עלינו לקחת את השפע שיש לנו כבר ולכונן חברה צודקת וחומלת, חברה המתקיימת בקשר שבין חזון לעולם טוב יותר לבין חריקת השיניים של גאולה מתמשכת.

22 אמרה שרה סילברמן:

מכל העמים, היהודים הם אלה שמכירים את מרירות הדיכוי והריחוק מארצם. זה מה שהופך את הכיבוש לאירוני כל כך. לפעמים קשה להבחין בין צדק לעוול, המצב מורכב ומפחיד, אבל אני מניחה שדיכוי יימצא תמיד בצד הלא־נכון של ההיסטוריה.

רְבוּ גַּמְלִיאל הִיָּה אוֹמֵר: כָּל שְׁלֹא אָמַר שְׁלֹשָׁה דְּבָרִים
אֵלוּ בַּפֶּסַח, לֹא יֵצֵא יְדֵי חוּבָתוֹ,
פֶּסַח, מִצָּה, וּמָרוֹר. **23**

23 אמרה אווה אילוז:

אולם לטקסט הזה ייחודיות נוספת: אין זה רק סיפור. ההגדה מבקשת להיות שחזור של זיכרון חי. אולם למה לזכור? למה לא פשוט לחגוג את החירות? זאת משום שהחירות עלולה להביא אתה את כבלי השכחה. החירות עלולה לעשות אותנו ליהירים. החירות יסודית כל כך, שברגע שהשתחררנו אנחנו יכולים בקלות לשכוח מה פירושו של שעבוד, כיצד ניתן להיעצר במחסומים, לראות את אדמותיך נגזלות ומוחרמות, לחזות בבתי משפט המצדדים בחזק ולא בצודק, להיות משולל אישור לעבוד או לנוע. אכן, החירות עלולה להביא ליוהרה ולשכחה. לזכור את המתנה הגדולה שהאל נתן לבני ישראל פירושו לזכור שאסור לנו לעולם להפוך לבוני־פירמידות, מכורים לעוצמה, חסרי רגישות לבכיים ולסבלם השקט של בני אדם אחרים החיים בקרבנו.

בקריאת ההגדה אנחנו מגלים שתבוסת המצרים היא אירוע מיוזרי בסיפור גדול הרבה יותר. מה שתופס את מרכז הבמה הוא הגילוי המוסרי והפוליטי של בני ישראל: הם מסוגלים לקבל ולאמץ את התורה, הם מסוגלים להיות 'קדושים', לכוון מערכת יחסים עם אלוהים – רק כאשר הם זוכים בחירות ומתוודעים לה. התגלית הזו לעולם אינה יכולה להיות פרטית או פרטיקולרית. מרגע שמתנסיים בחירות, היא מציבה את עצמה כציווי אוניברסלי. בכל מקום בעולם נזכרו עבדים בדבריו השקטים ומלאי העוצמה של משה: "שלח את עמי". ההגדה היא אפוא סיפור גילוייה של זהות מוסרית, פרטית ואוניברסלית בעת ובעונה אחת, שיכולה להוות את המצע לכל זהות דתית שתבוא אחריה.

המסובים דנים במשמעותה של חירות בזמן הזה

נזהרים שלא להגביה את הזרוע

פֶּסַח שֶׁהָיוּ אֲבוֹתֵינוּ אוֹכְלִים בְּזֶמַן שְׁבִית הַמִּקְדָּשׁ הִיָּה
קִזָּם, עַל שׁוּם מָה? עַל שׁוּם שֶׁפֶּסַח הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא
עַל בְּתֵי אֲבוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם. שֶׁנֶּאֱמַר:
וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לִי, אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתֵי בְנֵי
יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם, וְאֶת בְּתֵינוּ הִצִּיל,
וַיִּקַּד הָעָם וַיִּשְׁתַּחֲוּוּ.

יש הנוהגים לומר כאן את הפיוט 'אמונים ערכו שבח':

אֲמוֹנִים עָרְכוּ שְׁבַח. לֹאֵל וְטַבְּחוּ	נְסִי אֵל זָכַרְתִּי. וְחִסְדִּי סִפַּרְתִּי. עֲתָה
טַבַּח. וְאָמַרְתֶּם זָבַח פֶּסַח הוּא לִי:	יְדַעְתִּי. כִּי גָדוֹל יְיָ:
הָרִימוּ קוֹל שִׁירִים. שְׁמְחוּ בְּלִיל	כְּבוֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם. מִנְּשָׁה וְאֶפְרַיִם.
שְׁמוֹרִים. עַל מִצּוֹת וּמָרוֹרִים. אֲכָלוּ	יֵצְאוּ מִמִּצְרַיִם. כָּל צְבָאוֹת יְיָ:
וְשָׁתוּ יַיִן:	הַנְּחִיל תּוֹרָתוֹ. לַעֲמּוֹ וְעֲדָתוֹ. שׁוֹמְרֵי
רָאשׁוֹן לְכָל רִאשׁוֹנִים. עַל יַד צִיר	מִצְוָתוֹ. עִם נוֹשֵׁעַ בְּנֵי:
אֲמוֹנִים. מִיָּד כָּל מַעֲנִים. הִצִּיל כָּל	נִפְלְאִים מַעֲשֵׂיָהּ. וְעֲצוּמִים נְסִיָּה.
הַמּוֹנִי:	יֹאמְרוּ כָּל חוֹסֵיף טוֹב לַחֲסוֹת בְּנֵי:

מראים את המצות למסובים

מִצָּה זוֹ שְׁאֵנוּ אוֹכְלִים, עַל שׁוּם מָה?
עַל שׁוּם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּצֶקֶם שֶׁל אֲבוֹתֵינוּ לְהַחֲמִיץ עֵד
שֶׁנִּגְלָה עֲלֵיהֶם מֶלֶךְ מַלְכֵי הַמַּלְכִּים הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא
וְגֵאֲלָם (הַתִּימָנִים וְהַסְפָּרְדִּים: וְגֵאֲלָם מִיד). שֶׁנֶּאֱמַר:
וַיֹּאפּוּ אֶת הַבֶּצֶק אֲשֶׁר הוֹצִיאוּ מִמִּצְרַיִם עֶגְתַּת מִצּוֹת, כִּי
לֹא חֵמֵץ, כִּי גֵרְשׁוֹ מִמִּצְרַיִם וְלֹא יָכְלוּ לְהִתְמַהֵמֶה, וְגַם
צָדָה לֹא עָשׂוּ לָהֶם.

מראים את המרור למטובים

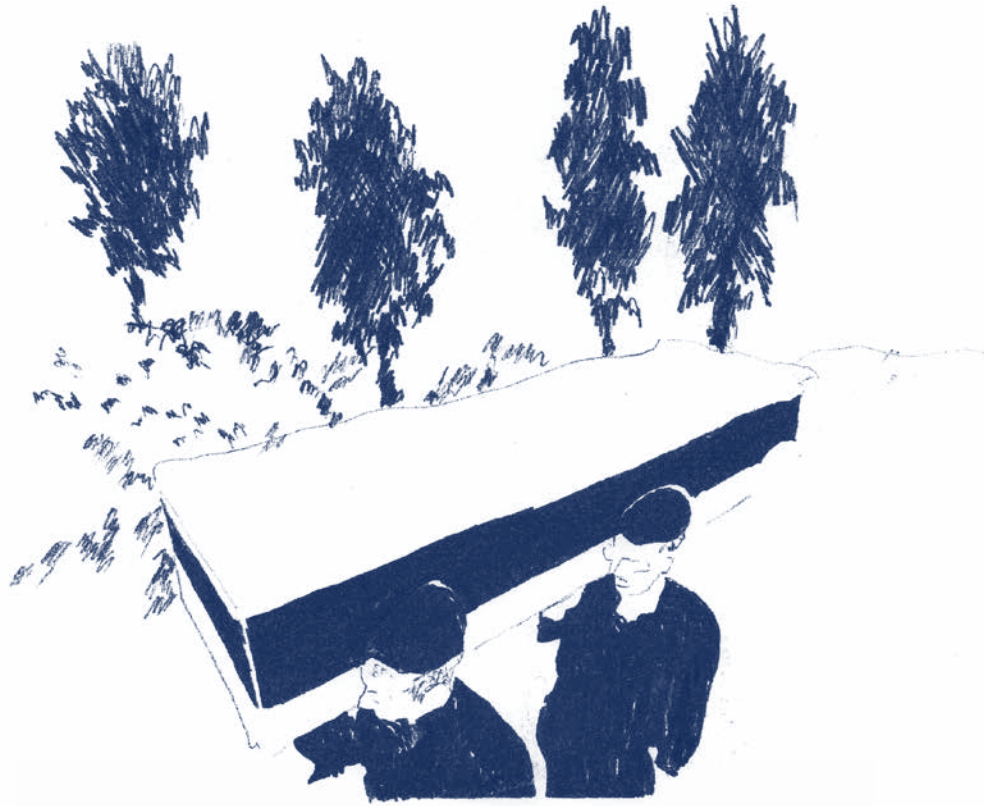
מֶרּוֹר זֶה שְׁאֵנוּ אוֹכְלִים, על שום מה?
על שום שִׁמְרָרוּ הַמִּצְרִים אֶת חַיֵּי אֲבוֹתֵינוּ בַּמִּצְרִים.
שֵׁנָאֵמֶר: וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בַּעֲבֹדָה קָשָׁה, בְּחֹמֶר
וּבִלְבָּנִים וּבְכָל עֲבֹדָה בְּשָׂדֶה אֶת כָּל עֲבֹדָתָם אֲשֶׁר עָבְדוּ
בָּהֶם בַּפָּרֹה.

בְּכָל דּוֹר וָדוֹר חַיֵּב אָדָם לִרְאוֹת אֶת עַצְמוֹ כְּאִלוֹ הוּא
יֵצֵא מִמִּצְרַיִם. שֵׁנָאֵמֶר: וְהַגְדָּה לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא
לֵאמֹר, בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יי לי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם. לֹא אֶת
אֲבוֹתֵינוּ בְּלֶכֶד גָּאֵל הַקָּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֲלֵא אֲף אוֹתָנוּ
גָּאֵל עַמָּהֶם. שֵׁנָאֵמֶר: וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם, לִמְעַן הִבִּיא
אֹתָנוּ, לָתֵת לָנוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם.²⁴

24 אמר דניאל בריטל:

הגדת הפסח מספרת על יציאת בני ישראל משעבוד אל החופש הנכסף אחרי שהיו עבדים במצרים: "וירעו אותנו המצרים ויענונו ויתנו עלינו עבודה קשה". אבל זהו רק צדו האחד של הסיפור. בצדו השני ההגדה מספרת על השתחררות המצרים מהעול שבשעבוד בני ישראל. על המצרים הונחתו תשע מכות איומות מפני שמיאנו לשחרר את עבדיהם. אולם מכיוון שמכות אלו לא פקחו את עיניהם לראות ואת אוזניהם לשמוע, לא הייתה ברירה אלא להטיל עליהם מכה קשה מנשוא: "והכיתי כל בכור בארץ מצרים".

המשעבדים משועבדים לא פחות מעבדיהם. שעבוד עם אחר הוא גם שעבוד עצמי. תקופה ארוכה של שעבוד הזולת עלולה להביא לנורא מכל, למכת בכורות – לנפילתו של דור שלם. "בכל דור ודור חייב אדם לראות את עצמו כאילו הוא יצא ממצרים" – עלינו לצאת ממצרים של משעבדים ומשלטון ללא מצרים של משעבדים. עליו להציל את זולתנו ואת עצמנו. עלינו להוציא לחירות וכך לצאת לחירות. עלינו לזעוק לפרעה שבנו: שלח את עמי! שלח לחופשי את שני העמים.

המסובים דנים בביטוייה של העבדות בימינו

מגביהים את הכוס

לפִּיכָּךְ אֲנַחֲנוּ חִיבִים לְהוֹדוֹת, לְהַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם, לְהַדִּיר, (עֲדוּת אֲשֶׁכֶּז: לְבָרוּךְ, לְעֹלָה) וּלְקַלֵּס לְמִי שֶׁעָשָׂה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ אֶת כָּל הַנִּסִּים הָאֵלּוּ וְהוֹצִיאָנוּ מֵעֲבָדוֹת לְחֵירוֹת, מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה, וּמֵאֲבֵל לְיוֹם טוֹב, וּמֵאֲפֵלָה לְאוֹר גָּדוֹל, וּמִשְׁעָבוֹד לְגֹאֲלָהּ. וְנֹאמַר לְפָנָיו שִׁירָה חֲדָשָׁה: הַלְלוּיָהּ.

מניחים את הכוס

(יש הממשיכים להחזיק את הכוס עד סוף ברכת הגאולה)

הַלְלוּיָהּ
יְהִי שֵׁם יי מְבָרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם. מִמְּזֶרֶח שֶׁשָּׁמֶשׁ עֹד מְבוֹאֵה מְהֵלֵל שֵׁם יי. רֵם עַל כָּל גּוֹיִם יי עַל הַשָּׁמַיִם בְּבוֹדוֹ. מִי בִּי אֱלֹהֵינוּ הַמִּגְבִּיהִי לְשִׁבְתָּהּ. הַמְשִׁפִּילִי לְרֹאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ. מְקִימִי מַעֲפָר דָּל מֵאֲשֻׁפֹּת יָרִים אֲבִיוֹן. לְהוֹשִׁיבִי עִם נְדִיבִים עִם נְדִיבִי עִמּוֹ. מוֹשִׁיבִי עֲקֶרֶת הַבֵּית אִם הַבָּנִים שִׁמְחָה הַלְלוּיָהּ.

בַּצֵּאת יִשְׂרָאֵל

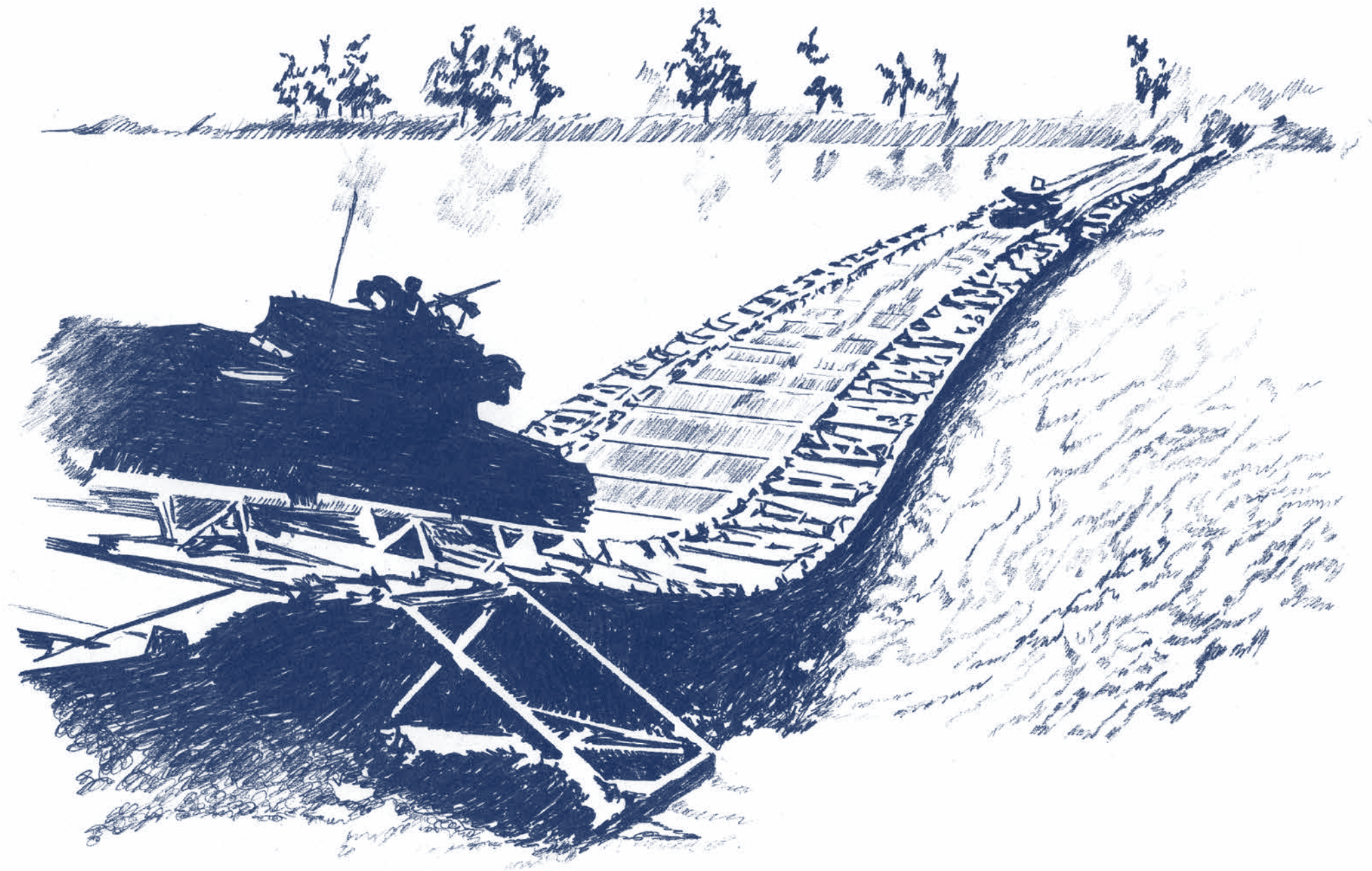
מִמִּצְרַיִם בֵּית יַעֲקֹב

מֵעַם לַעֲזָה. הִיָּתָה יְהוּדָה לְקֹדֶשׁוֹ יִשְׂרָאֵל מִמִּשְׁלוֹתָיו. הֵיִם רָאָה וַיִּנָּס הַיִּרְדֵּן יֹסֵב לְאַחֹר. הֶהָרִים רָקְדוּ כְּאֵילִים גְּבַעוֹת כְּבָנֵי צֶאֱן. מֵה לֶךְ הֵיִם כִּי תָנוּס הַיִּרְדֵּן תִּסֵּב לְאַחֹר. הֶהָרִים תִּרְקְדוּ כְּאֵילִים גְּבַעוֹת כְּבָנֵי צֶאֱן. מִלִּפְנֵי אֲדוֹן חוֹלֵי אָרֶץ מִלִּפְנֵי אֱלֹהֵי יַעֲקֹב. הַהִפְכִי הַצּוֹר אֲנִים מֵיָם חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנוּ מֵיָם. **25**

25 אמר אלי בר־נוביא:

וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל יֵשׁ אֲשֶׁר יִגְבֶּה לְבָבָם וַיֹּאמְרוּ: זֶה רְצוֹן אֱלֹהֵי יַעֲקֹב. וְאֵנוּ, בְּעֶרְבֵי הַזֶּה שֶׁל חַג הַחֵירוֹת, אוֹמְרִים: אֵין חֵירוֹתֵנוּ חֵירוֹת אֲלָא בְּחֵירוֹתוֹ שֶׁל הָעָם הָאֲחֵר הַיּוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ צִיּוֹן. תִּהְיֶה אֶל־קוֹדֶשׁ בֵּירְתוֹ, פִּלְסְטִין מְדִינָתוֹ, יַחְגּוּ עִם אֶת חֵירוֹתוֹ בְּמִכְרָתוֹ, וַיִּשׁוּב הַשְּׁלוֹם אֶל הָאָרֶץ.

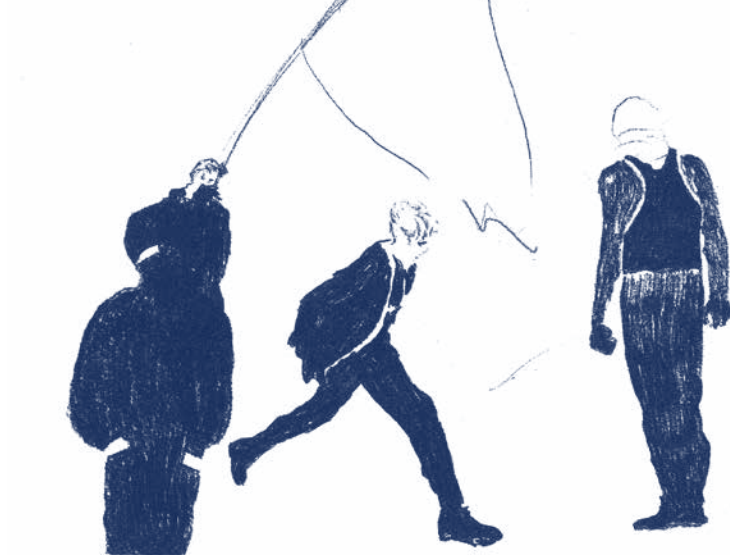
בַּצֵּאת שְׁאֵרִית הַפִּלְטָה מֵאִירוּפָה וּמִשְׁאָר הָאֲרָצוֹת אַחֲרֵי הַטֶּבַח הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה עֲמָלֶךְ הַנָּאֲצִי בְּעַם יִשְׂרָאֵל, הִיָּתָה שׁוֹב יְהוּדָה לְקֹדֶשׁוֹ, יִשְׂרָאֵל מִמִּשְׁלוֹתָיו. בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ רָאוּ בְּעֵינֵיהֶם אִיף נִס הֵיִם מִפְּנִיָּהֶם, אִיף סֵב הַיִּרְדֵּן לְאַחֹר, הֶהָרִים רוֹקְדִים כְּאֵילִים, גְּבַעוֹת כְּבָנֵי צֶאֱן. אִף לֹא רָק הֵיִם נִס מִפְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי הִמּוֹנִי יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ נִסוּ גַם הֵם מִלִּפְנֵי צָבָאִם וַיִּהְיוּ פְּלִיטִים בְּנִזְכָּר. פַּעַם אַחֵר פַּעַם הָכּוּ אַחֲרֵיהֶם שׁוֹק עַל יָרֵךְ, וְהוֹשָׁאֲרִים בְּאֶרֶץ הָיִו כְּעֶבְדִּים.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר גאלנו וגאל את
 אבותינו ממצרים, והגיענו ללילה הזה לאכל בו מצה
 ומרור. בן יי אלהינו ואלהי אבותינו יגיענו למועדים
 ולרגלים אחרים הבאים לקראתנו לשלום, שמחים
 בבגנו עירף וששים בעבודתה. ונאכל שם מן הזבחים
 ומן הפסחים אשר יגיע דמם על קיר מזבחך לרצון,
 ונודה לך שיר חדש על גאלתנו ועל פדות נפשנו. ברוך
 אתה יי גאל ישראל.

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם בורא פרי הגפן. **26**

שותים בהסבה לשמאל

חודש, שנה או דור יהיה עלינו לשבת ככובשים במחוזות
 אשר ליבנו יוצא אליהם בשל המטען ההיסטורי. ובלבד
 שנזכור: ככובשים. ובאין ברירה. וכאמצעי לחץ לקירוב
 השלום. לא כגואלים ולא כמשחררים. רק בדימדומים של
 מיתוס אפשר לדבר על שחרורה של אדמה "הנאנקת תחת
 עול זרים". אין אדמה משועבדת ואין שחרור לאדמות. יש
 אנשים משועבדים, ורק לגבי בני אדם יש משמעות למלה
 "שחרור".

עיתון דבר, 22 באוגוסט, 1967

רחצה

נוטלים ידיים ואין מברכים "על נטילת ידיים"

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו
במצותיו וצונו על נטילת ידים.

מוציא מצה

מגביהים את שלוש המצות ומברכים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם המוציא
לחם מן הארץ.

מניחים את המצה התחתונה, אוזנים במצה העליונה ובמחצית האמצעית ומברכים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו
במצותיו וצונו על אכילת מצה.

מרור

טובלים מרור בחרוסת ומברכים:

ברוך אתה יי אלהינו מלך העולם, אשר קדשנו
במצותיו וצונו על אכילת מרור.

בורך

כורכים יחד מעט מהמצה התחתונה, מרור וחרוסת ואומרים:

מנהג עדות המזרח:

מצה ומרור בלא ברכה, זכר למקדש,
בימינו יחדש, בהלל הזקן שהיה
פורן ואוכל בחד, מר שונאמר: על מצות ומרורים
יאכלוהו.

מנהג עדות אשכנז:

זכר למקדש בהלל. פן עשרה הלל
בזמן שבית המקדש היה קיים: היה
פורן פסח מצה ומרור ואוכל ביחד,
לקיים מה שונאמר: על מצות ומרורים
יאכלוהו.

אוכלים את סעודת החג

שלחז-עורה

צפון

אוכלים מהאפיקומן בהסבה לצד שמאל

עדות המזרח אומרים לפני אכילת האפיקומן:
זכר לקרבן פסח הנאכל על השבע

פרה

מוזגים כוס שלישית ומברכים ברכת המזון

נוסח עדות המזרח:

אברכה את ?? בכל עת תמיד תהלתו
בפי: סוף דבר הכל נשמע את
האלהים ירא ואת מצותיו שמור
פי זה כל האדם: תהלת ?? וידבר פי
ויברך כל בשר שם קדשו לעולם
ועד: ונחנו נברך יה מעתה ועד
עולם הללויה: וידבר אלי זה
השלחן אשר לפני ??:

אם סעדו יותר משלושה, מקדימים זימון:

המזמן: הב לו ונברך למלכא עלאה
קדישא.

עונים:

המזמן: ברשות מלכא עלאה קדישה
(בשבת: וברשות שבת מלכתא)
(ביום טוב: וברשות יומא)
טבא קדישא וברשות מורי ורבותי
וברשותכם נברך (בעשרה: אלהינו)
שאכלנו משלו.

עונים: ברוך (אלהינו) שאכלנו
משלו ובטובו (הגדול תמיד) חיינו.
המזמן: ברוך (אלהינו)
שאכלנו משלו ובטובו (הגדול
תמיד) חיינו.

ברוך אתה ?? אלהינו מלך העולם
האל הין אותנו ואת העולם כלו
בטובו בחן בחסד בריח וברחמים
רבים. נתן לחם לכל-בשר.

כי לעולם חסדו. ובטובו הגדול
תמיד לא חסר לנו ואל יחסר לנו
מזון (תמיד) לעולם ועד. כי הוא אל
ין ומפרנס לכל. ושלחנו ערוך לכל.
והתקין מחיה ומזון לכל-בריותיו
אשר ברא ברחמי וברב חסדיו
באמור. פותח את-ידך
ומשביע לכל-חי רצון. ברוך אתה ??
הין את הכל.

נודה לך ?? אלהינו על שהנחת
לאבותינו ארץ חמדה טובה ורחבה
ברית ותורה חיים ומזון. על
שהוצאתנו מארץ מצרים ופדיתנו
מבית עבדים. ועל בריחתך שחתמת
בבשרנו. ועל תורתך שלמדנו. ועל
חקי רצונך שהודעתנו. ועל חיים
ומזון שאתה ין ומפרנס אותנו.

ועל הכל ?? אלהינו אנחנו מודים לך
ומברכים את שמך באמור ואכלת
ושבעת וברכת את ?? אלהיך על-

אלהינו ואלהי אבותינו, יעלה ויבוא
ויגיע ויראה וירצה וישמע ויפקד
ויזכר זכרוננו וזכרון אבותינו,
זכרון ירושלים עירך, וזכרון משיח
בו דוד עבדך, וזכרון כל-עמך בית
ישראל לפניך, לפליטה לטובה,
לחו לחסד ולרחמים, לחיים
טובים ולשלום, ביום חג המצות
הזה, ביום טוב מקרא קדש הזה,
לרחם בו עלינו ולהושיענו. זכרנו
?? אלהינו בו לטובה, ופקדנו בו
לברכה, והושיענו בו לחיים טובים,
בדבר ישועה ורחמים. חוס וחנו
וחמל ורחם עלינו, והושיענו כי
אליה עינינו, כי אל מלך חנו ורחום
אתה. ותבנה ירושלים עירך
במהרה בימינו. ברוך אתה ?? בונה
ירושלים. אמן.

ברוך אתה ?? אלהינו מלך העולם,
(לעד) האל אבינו, מלכנו, אדינו,
בוראנו, גואלנו, קדושו קדוש
יעקב, רוענו רועה ישראל, המלך
הטוב והמטיב לכל, שבכל יום ויום
הוא היטיב לנו, רואה מיטיב לנו,
הוא ייטיב לנו, הוא גמלנו, רואה
גמלנו, הוא יגמלנו לעד חן וחסד
ורחמים וריח ורצון והצלחה וכל-טוב.

הארץ הטבה אשר נתן-לך. ברוך
אתה ?? על הארץ ועל המזון.
רחם ?? אלהינו עלינו ועל ישראל
עמך. ועל ירושלים עירך. ועל
הר ציון משכן כבודך. ועל היכלך.
ועל מעונך. ועל דבירך. ועל הבית
הגדול והקדוש שנקרא שמך
עליו. אבינו! רענו. זוננו. פרנסנו.
כלכלנו. הרויחנו הרוח לנו מהרה
מכל-צרותינו. ונא אל תצריכנו ??
אלהינו לידי מתנות בשר ודם. ולא
לידי הלואתם. אלא לידך המלאה
והרחבה. העשירה והפתיחה. יהי
רצון שלא נבוש בעולם הזה. ולא
נכלם לעולם הבא. ומלכות בית
דוד משיחך תחזירנה למקומה
במהרה בימינו.

בשבת מוסיפים:

רצה והחליצנו
?? אלהינו במצותיך ובמצות יום
השביעי. השבת הגדול והקדוש
הזה. כי יום גדול וקדוש רואה
מלפניך. נשבות בו וננוח בו ונתענג
בו במצות חקי רצונך. ואל תהי צרה
וגון ביום מנוחתנו. והראנו בנחמת
ציון במהרה בימינו. כי אתה הוא
בעל הנחמות.

הרחקו הוא ישתבח על פסא כבודו.
הרחקו הוא ישתבח בשמים ובארץ.
הרחקו הוא ישתבח בנו לדור דורים.
הרחקו הוא קרו לעמו ירים.
הרחקו הוא יתפאר בנו לנצח נצחים.
הרחקו הוא יפרנסנו בכבוד ולא בבזוי,
בהתר ולא באסור, בנחת ולא בצער.

הרחקו הוא יתן שלום בינינו.
הרחקו הוא ישלח ברכה רוחה והצלחה בכל מעשה ידינו.
הרחקו הוא יצליח את דרכינו.
הרחקו הוא ישבר על גלות מהרה מעל צנארנו.
הרחקו הוא יוליכנו מהרה קוממיות בארצנו.
הרחקו הוא ירפאנו רפואה שלמה, רפואת הנפש ורפואת הגוף.
הרחקו הוא יפתח לנו את דוד הרחבה.
הרחקו הוא יברך כל אחד ואחד ממנו
בשמו הגדול, כמו שנתברכו אבותינו, אברהם יצחק ויעקב, בכל מכל כל,
בו יברך אותנו יחד ברכה שלמה, וכן יהי רצון ונאמר אמן.
הרחקו הוא יפרש עלינו ספת שלומנו.

בשבת מוסיפים:

הרחקו הוא ינחילנו עולם שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים.
הרחקו הוא ישמחנו ביום חג המצות הזה ביום טוב מקרא קדש הזה.
הרחקו הוא ישע תורתו ואהבתו בלבנו ותהיה יראתו על פנינו לבלתי
נחטא, ויהיו כל מעשינו לשם שמים.

ברכת האורח:

הרחקו הוא יברך
את השלחן הזה שאכלנו עליו, ויסדר בו כל מעדני עולם, ויהיה כשלחנו של
אברהם אבינו עליו השלום. כל רעב ממנו יאכל, וכל צמא ממנו ישקה, ואל
יחסר ממנו כל טוב לעד ולעולמי עולמים, אמן.
הרחקו הוא יברך את בעלי הבית הזה ובעלי הסעדה הזאת,
הם ומשפחתם וכל אשר להם, בבנים ובבנות שיחיו ובנכסים שירבו. ברוך

?? חילם ופעל ידיהם תרצה, ויהיו נכסיהם ונכסינו מצליחים וקרוכים לעיר,
ואל ידשק לפניהם ולא לפנינו שום דבר חטא והרהור עון, ששים ושמיים
כל הימים בעשר וכבוד מעתה ועד עולם, לא יבוש בעולם הזה ולא יכלם
לעולם הבא, אמן כן יהי רצון.

הרחקו הוא יחיינו ויזכנו ויקרבנו לימות המשיח ולבנינו
בית המקדש ולחיי העולם הבא. מגדול ושוועות מלכו ועשה חסד למשיחו
לדוד ולזרעו עד עולם. בפירים רשו ורעבו ודרשי ?? לא יחסרו כל טוב.
נער הייתי גם זקנתי ולא ראיתי צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם. כל היום
חוננו ומלוה וזרעו לברכה. מה שאכלנו יהיה לשבעה, ומה ששתינו יהיה
לרפואה, ומה שהותרנו יהיה לברכה, בדיכתיב: ויתן לפניהם ויאכלו ויותרו
כדבר ?? ברוכים אתם ל?? עשה שמים וארץ. ברוך הגבר אשר יבטח ב?? והיה
?? מבטחו. ?? עז לעמו יתן ?? יברך את עמו בשלום. עושה שלום במרומיו הוא
ברחמיו יעשה שלום עלינו ועל כל עמו ישראל ואמרו אמן.

נוסח עדות אשכנז:

שיר המעלות בשוב ?? את שיבת
ציון היינו בחלמים. אז ימלא שחוק
פינו ולשוננו רנה אז יאמרו בגוים
הגדיל ?? לעשות עם אלה. הגדיל ??
לעשות עמנו היינו שמחים. שובה
?? את שביטנו באפיקים בנגב.
הזרעים בדםעה ברנה יקצרו. הלוח
ילך ויכבה נשא משך הזרע בא יבוא
ברנה נשא אלמתי.

אם סעדו יותר משלושה, מקדימים זימון:

המזמון: רבותי, נברך
עונים: יהי שם ?? מברך מעתה
ועד עולם.
המזמון: ברשות מרנו ורבנו

ברוך אתה ?? אלהינו מלך העולם,
הזן את העולם בלו בטובו בחן
בחסד וברחמים, הוא נתן לחם
לכל-בשר פי לעולם חסדו, ובטובו
הגדול תמיד לא חסר לנו ואל יחסר
לנו מזון לעולם ועד, בעבור שמו
הגדול, פי הוא אל זן ומפרנס לכל,

ומטיב לכל ומכין מזון לכל-בריותיו
אשר ברא (באמור: פותח את ידו
ומשביע לכל-חי רצון). ברוך אתה
י' ה' את הכל.

נודה לך י' אלהינו
על שהנחלת לאבותינו ארץ חמדה
טובה ורחבה, ועל שהוצאתנו י'
אלהינו מארץ מצרים ופדיתנו
מבית עבדים, ועל בריתך שחתמת
בבשרנו ועל תורתך שלמדתנו ועל
חקיך שהודעתנו, ועל חיים חסידים
שחוננתנו, ועל אכילת מזון שאתה
זן ומפרנס אותנו תמיד, בכל יום
ובכל עת ובכל שעה.

ועל הכל י' אלהינו אנו מודים לך
ומברכים אותך, יתברך שמו בפי
כל חי תמיד לעולם ועד, בכתוב:
"ואכלת ושבעת, וברכת את י'
אלהיך על הארץ הטובה אשר נתן
לך". ברוך אתה י', על הארץ ועל
המזון.

רחם נא י' אלהינו על ישראל עמה,
ועל ירושלים עירך, ועל ציון משכן
כבודך, ועל מלכות בית דוד משיחך,
ועל הבית הגדול והקדוש שנקרא
שמו עלי. אלהינו, אבינו, רענו,
זוננו, פרנסנו וכלכלנו והרויחנו,
והרוח לנו י' אלהינו מהרה מכל

צרותינו. ונא אל תצריכנו י' אלהינו,
לא לידי מתנת בשר ודם ולא לידי
הלואתם, כי אם לידך המלאה
הפתוחה הקדושה והרחבה, שלא
נבוש ולא נכלם לעולם ועד.

בשבת מוסיפים:

רצה והחליצנו י' אלהינו במצותיך
ובמצות יום השביעי השבת הגדול
והקדוש הזה. כי יום זה גדול
וקדוש הוא לפניך לשבת בו ולנוח
בו באהבה במצות רצונך, וברצונך
הניח לנו י' אלהינו שלא תהא צרה
ויגון ואנחה ביום מנוחתנו. והראנו
י' אלהינו בנחמת ציון עירך ובבנין
ירושלים עיר קדשך כי אתה הוא
בעל הישועות ובעל הנחמות.

אלהינו ואלהי אבותינו, יעלה ויבא
ויגיע, ויראה וירצה וישמע, ויפקד
ויזכר זכרוננו ופקדוננו וזכרון
אבותינו, וזכרון משיח בן דוד עבדך,
וזכרון ירושלים עיר קדשך, וזכרון
כל עמך בית ישראל לפניך לפלטה,
לטובה, לחן ולחסד ולרחמים,
לחיים ולשלום, ביום חג המצות
הזה.

זכרנו י' אלהינו בו לטובה, ופקדנו
בו לברכה, והושיענו בו לחיים
ובדבר ישועה ורחמים חוס וחסנו,
ורחם עלינו והושיענו, כי אליך

עינינו, כי אל מלך חנון ורחום אתה.
ובנה ירושלים עיר הקדש במהרה
בימינו. ברוך אתה י', בונה ברחמי
ירושלים. אמן.

ברוך אתה י', אלהינו מלך העולם,
האל אבינו, מלכנו, אדירנו, בוראנו,
גאלנו, יוצרנו, קדושנו קדוש יעקב,
רוענו רועה ישראל, המלך הטוב

הרחמן
הרחמן
הרחמן
הוא ימלוך עלינו לעולם ועד.
הוא יתברך בשמים ובארץ.
הוא ישתבח לדור דורים, ויתפאר בנו לעד ולנצח נצחים, ויתהדר
בנו לעד ולעולמי עולמים.

הרחמן
הרחמן
הרחמן
הרחמן
הוא יפרנסנו בכבוד.
הוא ישבור עלנו מעל צוארנו, והוא יוליכנו קוממיות לארצנו.
הוא ישלח לנו ברכה מרבה בבית הזה, ועל שלחו זה שאכלנו עליו.
הוא ישלח לנו את אליהו הנביא זכור לטוב, ויבשר לנו בשורות
טובות ישועות ונחמות.

הרחמן
הוא יברך את (אבי מורי ואת אמי מורתי ואת)
בעל הבית הזה ואת בעלת הבית הזה, אותם ואת ביתם ואת זרעם ואת כל
אשר להם, אותנו ואת כל אשר לנו, כמו שנתברכו אבותינו אברהם יצחק
ויעקב בכל מכל כל — בן יברך אותנו בלנו יחד בברכה שלמה. ונאמר אמן.
במרום ולמדו עליהם ועלינו זכות שתהא למשמרת שלום. ונשא ברכה מאת
י', וצדקה מאלהי ישענו, ונמצא חן ושכל טוב בעיני אלהים ואדם.

יש האומרים:

הרחמן
בשבת:
הרחמן
הוא יברך את מדינת ישראל, ראשית צמיחת גאולתנו.
הוא ינחילנו יום שכלו שבת ומנוחה לחיי העולמים.

אינני רואה כל תוקף לסיפוחם של מחוזות מאוכלסים אל תחום מדינת ישראל ללא הסכמת יושביהם. תושבי שכם ועזה אינם "חומר אנושי" ולא "אבק אדם" ולא "אספסוף תת־אנושי שיש להורישו כדי ליצור מרחב־מחיה". הם בחזקת אויב מנוצח. לא פחות, אך לא יותר מכך. אנחנו לא יצאנו ל"ג'יהאד" כדי למחותם ולשחרר את אדמותינו הגזולות. יצאנו למלחמת ששת הימים כדי להגן על חיינו, על זכויותינו ועל שלומנו וחרותנו. ביום שבו יובטחו כל אלה, נהיה חופשיים – נהיה חייבים – לכבד את זכות עצמאותם, את חירותם ואת שלומם של ערביי פלסטין.

עיתון דבר, 22 באוגוסט, 1967

הַרְחֵמוּ הוּא יִנְחִילֵנוּ יוֹם שָׁבָלוּ טוֹב, יוֹם שָׁבָלוּ אֶרֶץ, יוֹם שְׁצַדִּיקִים יוֹשְׁבִים וְעִטְרוֹתֵיהֶם בְּרֹאשֵׁיהֶם וְנִהְיוּ מִזֵּיו הַשְּׂכִינָה, וְיִהְיֶה חֶלְקֵנוּ עִמָּהֶם. הַרְחֵמוּ הוּא יִזְכְּנוּ לִימּוֹת הַמְּשִׁיחַ וּלְחַיֵּי הָעוֹלָם הַבָּא. מִגְדוֹל יְשׁוּעוֹת מִלְּבּוֹ, וְעֵשָׂה חֶסֶד לַמְּשִׁיחַ, לְדוֹד וּלְזָרְעוֹ עַד עוֹלָם. עֵשָׂה שְׁלוֹם בְּמִרוֹמָיו, הוּא יַעֲשֶׂה שְׁלוֹם עָלֵינוּ וְעַל כָּל יִשְׂרָאֵל. וְאָמְרוּ אָמֵן.

יִרְאוּ אֶת יְיָ קֹדֶשׁ, כִּי אֵין מַחְסוֹר לִירְאָיו. כְּפִירִים רָשׁוּ וְרַעְבוּ, וְדֹרְשֵׁי יְיָ לֹא יִחְסְרוּ כָּל טוֹב. הוֹדוּ לַיְיָ כִּי טוֹב, כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד. פּוֹתַח אֶת יָדָהּ, וּמִשְׁבִּיעַ לְכָל חַי רִצּוֹן.

בְּרוּךְ הַגֹּבֵר אֲשֶׁר יִבְטַח בָּנוּ, וְהָיָה יְיָ מִבְּטָחוֹ. נַעַר הֵייתִי גַם זָקֵנְתִּי, וְלֹא רָאִיתִי צָדִיק נִעְזֵב, וְזָרְעוֹ מִבְּקֶשׁ לָחֶם. יְיָ עַז לַעֲמוֹ יִתֵּן, יְיָ יִבְרַךְ אֶת עַמּוֹ בְּשְׁלוֹם.

בְּרוּךְ אַתָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרֵי הַגֶּפֶן. 27

שותים בהסבה לשמאל

מאליה עולה התהייה: מה משמעותה של חגיגה שכזו בדור שהכריז על עצמו כי נגאל, ש"ברזל כבליו הוסר מנו"; דור שלא חושש לפתוח את הדלת ולצאת ממנה לכל שיחפוז, וחוזר בעדה כשמתחשק לו. בדור שכזה, עלול עתידו של הפסח המוכר לנו להתפוגג ולהיעלם, אלא אם נדע לטעון אותו במשמעויות חדשות לגמרי. אחת מהן יכולה להיות שינוי הנוסח הלעומתי והחלפתי בתכנים של שילוב והידברות. דוגמה לכך היא הגרסה שיש המייחסים אותה לנכדו של רש"י, ויש הטוענים שהיא מאוחרת הרבה יותר, ולנו זה לא משנה כי תוכנה מדבר בעד עצמו:

"שפוך אהבתך על הגויים אשר ידעוך ועל ממלכות אשר בשמך קוראים בגלל חסדים שהם עושים עם זרע יעקב ומגינים על עמך ישראל מפני אוכליהם. יזכו לראות בסוכת בחיריך ולשמוח בשמחת גוייך".

כך ניתן לצאת מהגדה באהבה.

מזה דורות רבים הוספג חג הפסח עד לרוויה ברוחניות מתגוננת ובתוקפנות מדומיינת. כאלה הבאות להחליף את הכוח האמתי שלא היה לנו. ככה מתנפחות בחצי הלילה הזה עשר מגפות מצרים לכלל מאות נגעים. רק כדי להרגיש לרגע את אשליית עוצמתו של הכוח הריבוני. לחוש את ההתעלות הכרוכה בשליטה מלאה על הגורל, מבלי לחשוש מפני גחמותיו ומשיסותיו של צר ואויב. את הדלת לפני "שפוך חמתך" אנחנו פותחים ברוב מהומה. מצד הסמליות, זוהי פתיחה המנסה להתחזות לרגע כחסרת פחד מפני כל אויב ואורב. אף שמצד האמת, זהו מבע של פחד המבקש לבדוק שאין מי משוטרי החרש של פרעה המקומי אורב לנו מעבר לה. כך היה דגם גאולת מצרים למסד המכונן, בדמותו נחלמו כל התקוות לגאולות העתיד של העם היהודי. פסח היה לסימן תשובה לשאלה איך חוגגים חג גאולה ומשמרים תקוות לאומיות בעידנים של שעבוד מלכויות, חורבן, אובדן עצמאות וגולה.

פותרים את הדלת

שִׁפְךָ חֲמַתְךָ אֶל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּךָ וְעַל מַמְלָכוֹת
אֲשֶׁר בְּשִׁמְךָ לֹא קָרְאוּ. בִּי אֶבֶל אֶת יַעֲקֹב וְאֶת נִוְרוֹ
הַשָּׁמוּ. שִׁפְךָ עֲלֵיהֶם זַעֲמָךְ וְחֲרוֹן אַפֶּךָ יִשְׁיִגֵם. תִּרְדֹּף
בְּאֵף וְתִשְׁמִידֵם מִתַּחַת שָׁמַי יי. 28

סוגרים את הדלת

המסובים מעלים דרכי פעולה לקידום חירותם של המשועבדים

לא לנו יי לא לנו, כי לשמך תו כבוד,
על חסדך, על אמתך למה יאמרו
הגוים איה נא אלהיהם, ואלהינו
בשמים, כל אשר חפץ עשה.
עצביהם כסף וזהב מעשה ידי
אדם. פה להם ולא ידברו, עינים
להם ולא יראו. אַזְנֵיהֶם לֹא
ישמעו, אף להם ולא ירחיו. ידיהם
ולא ימִישׁוּ, רגליהם ולא יהלכו, לא
יהגו בגרונם.

כמוהם יהיו עשיהם, כל אשר בטח
בהם. ישראל בטח ביי, עֲזָרָם וּמִגְנָם
הוא. בית אהרן בטחו ביי, עֲזָרָם
וּמִגְנָם הוא. יראי יי בטחו ביי, עֲזָרָם
וּמִגְנָם הוא. יי זכרנו יברך, יברך את
בית ישראל, יברך את בית אהרן.
יברך יראי יי, הקטנים עם הגדלים.
יסף יי עליכם, עליכם ועל בניכם.
ברוכים אתם ליי, עשה שמים
וארץ. השמים שמים ליי והארץ
נתן לבני אדם. לא המתים יהללו
יה ולא כל ירדי דומה. ואנחנו נברך
יה מעתה ועד עולם. הללויה.

אהבתי כי ישמע יי את קולי,
תחנוני. כי הטה אָזְנוֹ לי ובימי
אקרא. אפפוני חבלי מות ומצרי

שאל מצאוני, צרה ויגון אמצא.
ובשם יי אקרא, אָנָּה יי מלטה
נפשי. רִחוּנוֹ יי וצדיק, ואלהינו
מרחם. שמר פְּתָאִים יי, דלותי ולי
יהושיע. שובי נפשי למנוחיי, כי יי
גמל עלי. כי חלצת נפשי ממוות,
את עיני מן דמעה, את רגלי מדחי.
אתהלה לפני יי בארצות החיים.
האמנתי כי אדבר, אני עניתי מאד.
אני אמרתי בחפזי, כל האדם כזב.

מה אשיב ליי כל תגמולהי עלי.
בוס ושוועות אשא ובשם יי אקרא.
נדרי ליי אשלם נגדה נא לכל עמו.
יקר בעיני יי המותה לחסידיו.
אָנָּה יי כי אני עבדך, אני עבדך בן
אמתך, פתחת למוסרי. לך אֲזַבֵּחַ
זבח תודה ובשם יי אקרא. נדרי ליי
אשלם נגדה נא לכל עמו. בחצרות
בית יי, בתוככי ירושלים, הללויה.

הללו את יי כל גוים, שבחוהו כל
האמים. כי גבר עלינו חסדו, ואמת
יי לעולם, הללויה:

הודו ליי כי טוב כי לעולם חסדו.
יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו.

יאמרו נא בית אהרן
כי לעולם חסדו.
יאמרו נא יראי יי כי לעולם חסדו.

מן המצר קראתי יה, ענני במרחב
יה. יי לי לא אירא, מה יעשה לי
אדם. יי לי בעזרי ואני אראה
בשנאי. טוב לחסות ביי מבטח
באדם. טוב לחסות ביי מבטח
בנדיבים. כל גוים סבבוני, בשם יי
כי אמילם. סבבוני גם סבבוני, בשם
יי כי אמילם. סבבוני כדברים, דעכו
כאש קוצים, בשם יי כי אמילם.
דחה דחיתני לנפל, ויי עֲזָרְנִי. עזי
וזמרת יה ויהי לי לישועה. קול
רנה וישועה באהלי צדיקים, ימין
יי עשה חיל. ימין יי רוממה, ימין
יי עשה חיל. לא אמות כי אחיה,
ואספר מעשי יה. יסר יסרני יה,
ולמות לא נתנני. פתחו לי שערי
צדק, אבא בם, אודה יה. זה
השער ליי, צדיקים יבאו בו. אודה
כי עניתני ותהי לי לישועה. אודה
כי עניתני ותהי לי לישועה. אָבֹן
מָאֶסוּ הַבּוֹנִים הִיתָה לְרֹאשׁ פְּנֵה.
אָבֹן מָאֶסוּ הַבּוֹנִים הִיתָה לְרֹאשׁ
פְּנֵה. מאת יי היתה זאת היא
נפלאת בעינינו. זה היום עשה יי
נגילה ונשמחה בו. זה היום עשה יי
נגילה ונשמחה בו.

אָנָּה יי, הושיעה נא
אָנָּה יי, הושיעה נא
אָנָּה יי, הצליחה נא
אָנָּה יי, הצליחה נא

ברוך הבא בשם יי, ברכנוכם מבית
יי. ברוך הבא בשם יי, ברכנוכם
מבית יי. אל יי ויאר לנו. אסרו חג
בעבתים עד קרנות המזבח. אל
יי ויאר לנו, אסרו חג בעבתים עד
קרנות המזבח. אלי אתה ואודה,
אלהי ארוממה. אלי אתה ואודה,
אלהי ארוממה.

הודו ליי כי טוב, כי לעולם חסדו.
הודו ליי כי טוב, כי לעולם חסדו.

עדות אשכנז מוסיפים:

יהללו יי אלהינו כל מעשיה,
וחסידיה צדיקים עושי רצונה, וכל
עמך בית ישראל ברנה יודו ויברכו
וישבחו ויפארו וירוממו ויעריצו
ויקדישו וימליכו את שמך מלכנו.
כי לך טוב להודות ולשמך נארה
לזמר, כי מעולם ועד עולם אתה אל.

הודו לי' כי טוב,

כי לעולם חסדו. 29

הודו לאלהי האלהים,
הודו לאדני האדנים,
לעשה נפלאות גדולות לבדו,
לעשה השמים בתבונה,
לרוקע הארץ על המים,
לעשה אורים גדלים,
את השמש לממשלת ביום,
את הירח וכוכבים לממשלות בלילה,
למפה מצרים בבכוריהם,
ויצא ישראל מתוכם,
בגד חזקה וברזע טויה,
לגזר ים סוף לגזרים,
והעביר ישראל בתוכו,
ונער פרעה וחילו בים סוף,
למוליה עמו במדבר,
למפה מלכים גדלים,
ויהרג מלכים אדירים,
לסיוח מלך האמרי,
ולעוג מלך הבשן,
ונתן ארצם לנחלה,
נחלה לישראל עבדו,
שבשפלונו זכר לנו,
ויפרקנו מצרינו,
נתן לחם לכל בשר,
הודו לאל השמים,

כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.
כי לעולם חסדו.

29 אמרה חביבה פדיה:

ליל הסדר – לילה של זיכרון של יציאה
משעבוד לגאולה. גולת הכותרת
בילדות – אותו רגע שבו סבי קם על
רגליו כעורך הסדר והחל לשיר בעוצמה
ובהתכוונות: לפיכך אנחנו חייבים! ואנו
היינו עונים בקול גדול: להודות! והוא:
להלל! ואנו: לשבח!

"הודו לה' כי טוב כי לעולם חסדו" –
"אֲשַׁכְּרוּ לֵאלֹהֵי אֲדֹנָיִד – אֲדֹלָל דָּהָר
כִּפְצֵ'לוֹ"

אללה שהסעיר את הדמיון הילדותי
שלנו. אלוהי הערבים והיהודים, אלוהי
כל האנשים, האלוהים הנגלה בלב.
"הודו" כאינדידה, סיסמת העולים
לרגל ברחבי הודו. זו לא רק התחכמות
מילולית. יש סוד בהינדואיזם שכדאי
לדנות המונותיאסטיות, המטובכות
באחוזה וברצח אח, ללמוד: כולנו
פרחים יפים וחיות מזרות בגן העדן של
האלוהים.

הטרוגניות וקבלת השונות וחופש
השונות וחופש של אדם מאדם ושחרור
משעבוד לאום ללאום.

אין כאן התוויה פוליטית איך וכיצד
לבצע הסדר. גם אין אשם אחד במצב
המסובך. ובראיות רחבות, הדיון במושגי
הקורבן והמשעבד הינו מורכב ביותר.
אולם אותם אנשים שאכלו קליפות

תפוחי אדמה בלילות סדר, ששינו
הגדות בעליפה במחנות ריכוז, כמו
אותם אנשים שאכלו את המן במדבר או
אותם עבדים שילדיהם טבעו בטיט ובנו
לתוך הפירמידות – אותם אנשים באים
אלינו בדרישה: הפנו פני האח אל האחר
ואל האחריות.

אח אחר אחריות.

וזה מזכיר לנו את השם 'אהיה'. אותו
שם עתידי הנגלה לעם העבדים. אהיה
אשר אהיה. הכוח להיות טוב יותר ממה
שאני עכשיו. הכוח – עם כל הסיבוך
במצב הפוליטי-לאומי-היסטורי, ועם
כל הכאב, ועם הטראומות והחלומות
הלאומיים הנבדלים – להיות קצת יותר
חלש ולהכיר בצורכי חירות הזולת. הכוח
לשחרר, לפתור, לעבד ולהגיע להסכם.
וזו חובה המוטלת על כל צד מצדדי
הסכסוך.

ובערבית-יהודית של אבי קראו לפעמים
בחיבה לאלוהים אמה, במ"ם דגושה,
וזה נשמע כמו אימא. אלוהים אימהי
מרעיף חסד. אולי כמו אותה גורו בדרום
הודו, האימא המחבוקת, נחבק זה את זה
ושלובי ידיים נשיר.

נְשִׂמַת כָּל חַי

אֶת שְׁמִי יי אֱלֹהֵינוּ, וְרוּחַ כָּל בָּשָׂר
תִּפָּאֵר וְתִרְוַחַם זָכְרָךְ מִלְּפָנֶיךָ תָּמִיד.
מִן הָעוֹלָם וְעַד הָעוֹלָם אֲתָה אֵל,
וּמִבְּלַעַדֶיךָ אֵין לָנוּ מֶלֶךְ גּוֹאֵל
וּמוֹשִׁיעַ, פּוֹדֶה וּמַצִּיל וּמַפְרִיחַ
וּמַרְחֵם בְּכָל עֵת צָרָה וְצוּקָה.

אֵין לָנוּ מֶלֶךְ אֵלָּא אַתָּה. אֱלֹהֵי
הָרִאשׁוֹנִים וְהָאַחֲרוֹנִים, אֱלֹהֵי כָל
בְּרִיּוֹת, אֲדוֹן כָּל תּוֹלְדוֹת, הַמְהַלֵּל
בְּרַב הַתְּשַׁבְּחוֹת, הַמְנַהֵג עוֹלָמוֹ
בְּחֶסֶד וּבְרִיּוּתוֹ בְּרַחֲמִים. וַיֵּן לֹא
יָנוּם וְלֹא יִישָׁן, הַמַּעֲזִיר יְשָׁנִים
וְהַמְקִיץ נֹדְדִים וְהַמְשִׁיחַ אֲלֵמִים
וְהַמְתִּיר אֲסוּרִים, וְהַסּוֹמֵךְ נוֹפְלִים
וְהַזּוֹקֵף כְּפוּפִים, לֵךְ לְבָדֶךָ אֲנַחְנוּ
מוֹדִים.

אֵלֹהֵינוּ פִּינוּ מִלֹּא שִׁירָה בָּיָם, וְלִשְׁוֹנֵנוּ
רָנָה בְּהַמּוֹן גָּלִי, וְשִׁפְתוֹתֵינוּ שִׁבַּח
בְּמִרְחָבֵי רָקִיעַ, וְעֵינֵינוּ מְאִירוֹת
בְּשִׁמְשׁ וּבִיָּרֵחַ, וְנִדְיָנוּ פְּרוּשׁוֹת בְּנִשְׁרֵי
שָׁמַיִם, וְנִגְלֵינוּ קִלּוֹת בְּאֵילוֹת,
אֵין אֲנַחְנוּ מִסְפִּיקִים לַהֲדוֹת
לָךְ, יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ,
וּלְבָרְךָ אֵת שְׁמֶךָ, עַל אֶרֶץ מִאֲלָף
אֲלָפֵי אֲלָפִים וְרַבֵּי רַבּוֹת פְּעָמִים
רַחוּבֹת שְׁעָשִׂיתָ עִם אֲבוֹתֵינוּ
וְעִמָּנוּ. מִמַּצְרַיִם גָּאַלְתָּנוּ, יי אֱלֹהֵינוּ,
וּמִבֵּית עֲבָדִים פָּדִיתָנוּ, בְּרַעַב זִנְתָּנוּ

וּבְשִׁבְעַת כִּלְכִּלְתָּנוּ, מִחֶרֶב הִצַּלְתָּנוּ
וּמִדָּבָר מִלְּטָתָנוּ, וּמִחַלְלִים רָעִים
וְרַבִּים וְנֶאֱמָנִים דָּלִיתָנוּ. עַד הֵנָּה
עֲזָרוּנוּ רַחֲמֶיךָ וְלֹא עֲזָבוּנוּ חֲסָדֶיךָ,
וְאֵל תִּשְׁטָנוּ יי אֱלֹהֵינוּ לְנִצָּחַ. עַל
כֵּן אֲבָרִים שְׁפִלְגָתָ בָּנוּ וְרוּחַ וּנְשָׁמָה
שְׁנִפְחָתָ בְּאַפֵּינוּ וְלִשׁוֹן אֲשֶׁר שָׁמַתָּ
בְּפִינוּ, הֵן הֵם יוֹדוּ וַיִּבְרְכוּ וַיִּשְׁבַּחוּ
וַיִּפָּאֲרוּ וַיְרַחֲמוּ וַיַּעֲרִיצוּ וַיִּקְדִּישׁוּ
וַיִּמְלִיכוּ אֶת שְׁמֶךָ מִלְּפָנֶיךָ. כִּי כָל פֶּה
לָךְ יוֹדֶה, וְכָל לִשׁוֹן לָךְ תִּשְׁבַּע, וְכָל
בֶּרֶךְ לָךְ תִּכְרַע, וְכָל קוֹמָה לְפָנֶיךָ
תִּשְׁתַּחֲוֶה, וְכָל לִבָּבוֹת יִירָאוּ, וְכָל
קֶרֶב וּכְלִיּוֹת יִזְמְרוּ לְשִׁמְךָ, בְּדָבָר
שִׁבְתּוֹב, כָּל עֲצָמָתִי תִּאֲמַרְנָה: יי, מִי
כְמוֹךָ, מַצִּיל עָנִי מִחֲזָק מִמָּנוּ וְעָנִי
וְאֲבִיוֹן מִגָּזֶלוֹ.

נוסח עדות המזרח:

שׁוֹעֵת עֲנִיִּים אַתָּה תִּשְׁמַע, צַעֲקַת
הַדָּל תִּקְשִׁיב וְתוֹשִׁיעַ. וְכַתּוּב: רַנְּנוּ
צַדִּיקִים בַּיְי, לַיְיִשִּׁרִים נִאֲוָה תִּהְיֶה.
בְּפִי יִשְׂרָאֵל תִּתְרוֹמֵם, וּבְשִׁפְתֵי
צַדִּיקִים תִּתְבָּרָה, וּבְלִשׁוֹן חֲסִידִים
תִּתְקַדֵּשׁ, וּבִקְרֹב קְדוּשִׁים תִּתְהַלֵּל.

בְּמִקְהֵלוֹת רַבּוֹת עִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל,
שִׁבְּן חוֹבֶת כָּל הַיְּצוּרִים לְפָנֶיךָ יי
אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לַהֲדוֹת,
לְהַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם,

הָאֵל בְּתַעֲצֻמוֹת עֲזָךְ, רַהֲגוֹל
בְּכָבוֹד שְׁמֶךָ, הַגְּבוּר לְנִצָּח וְהַנּוֹרָא
בְּנוֹרְאוֹתֶיךָ, הַמֶּלֶךְ הַיּוֹשֵׁב עַל כִּסֵּא
רַם וְנִשְׂאָ. שׁוּבוּ עַד מְרוֹם וְקְדוּשׁ
שְׁמוֹ.

וְכַתּוּב: רַנְּנוּ צַדִּיקִים בַּיְי, לַיְיִשִּׁרִים
נִאֲוָה תִּהְיֶה. בְּפִי יִשְׂרָאֵל תִּתְהַלֵּל,
וּבְדַבְּרֵי צַדִּיקִים תִּתְבָּרָה, וּבְלִשׁוֹן
חֲסִידִים תִּתְרוֹמֵם, וּבִקְרֹב קְדוּשִׁים
תִּתְקַדֵּשׁ.

וּבְמִקְהֵלוֹת רַבּוֹת עִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל
בְּרָנָה יִתְפָּאֵר שְׁמֶךָ, מִלְּפָנֶיךָ בְּכָל דּוֹר
וְדוֹר. שִׁבְּן חוֹבֶת כָּל הַיְּצוּרִים לְפָנֶיךָ
יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי אֲבוֹתֵינוּ לַהֲדוֹת,
לְהַלֵּל, לְשַׁבַּח, לְפָאֵר, לְרוֹמֵם,
לְהַדִּיר, לְבָרֵךְ, לְעַלָּה וּלְקַלְסָה עַל כָּל
דַּבְּרֵי שִׁירָה וְתִשְׁבַּחוֹת דָּוִד בְּנוֹ יִשִּׁי
עַבְדְּךָ מְשִׁיחָךְ.

יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְּפָנֶיךָ, הָאֵל
הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ בְּשָׁמַיִם
וּבָאָרֶץ, כִּי לָךְ נִאֲוָה, יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵינוּ, שִׁיר וּשְׁבַחָה, הַלֵּל וְזִמְרָה,
עַז וּמִמְשָׁלָה, נִצָּח, גָּדֵלָה וּגְבוּרָה,
תִּהְיֶה וְתִתְפָּאֲרָה, קְדוּשָׁה וּמִלְּכוּת,
בְּרִכּוֹת וְהוֹדָאוֹת מֵעַתָּה וְעַד
עוֹלָם. בְּרוּךְ אַתָּה יי, אֵל מֶלֶךְ גָּדוֹל
בְּתִשְׁבַּחוֹת, אֵל הַהוֹדָאוֹת, אֲדוֹן
הַנִּפְלָאוֹת, הַבּוֹחֵר בְּשִׁירֵי זִמְרָה,
מֶלֶךְ אֵל חַי הָעוֹלָמִים.

לְהַדִּיר, וּלְנִצָּח, עַל כָּל דַּבְּרֵי שִׁירָה
וְתִשְׁבַּחוֹת דָּוִד בְּנוֹ יִשִּׁי עַבְדְּךָ מְשִׁיחָךְ.
וּבִכּוֹ, יִשְׁתַּבַּח שְׁמֶךָ לְעַד מִלְּפָנֶיךָ
הָאֵל הַמֶּלֶךְ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ בְּשָׁמַיִם
וּבָאָרֶץ, כִּי לָךְ נִאֲוָה יי אֱלֹהֵינוּ וְאֱלֹהֵי
אֲבוֹתֵינוּ לְעוֹלָם וְעַד, שִׁיר וּשְׁבַחָה,
הַלֵּל וְזִמְרָה, עַז וּמִמְשָׁלָה, נִצָּח,
גָּדֵלָה, גְּבוּרָה, תִּהְיֶה וְתִתְפָּאֲרָה,
קְדוּשָׁה וּמִלְּכוּת, בְּרִכּוֹת וְהוֹדָאוֹת
לְשִׁמְךָ הַגָּדוֹל וְהַקְּדוֹשׁ, וּמֵעוֹלָם וְעַד
עוֹלָם אַתָּה אֵל.

יְהִלְלוּךָ יי אֱלֹהֵינוּ כָּל מַעֲשִׂיָךְ,
וְחֲסִידֶיךָ וְצַדִּיקִים עוֹשֵׂי רְצוֹנָךְ,
וְעִמָּךְ בֵּית יִשְׂרָאֵל, בְּרָנָה יוֹדוּ וַיִּבְרְכוּ
וַיִּשְׁבַּחוּ וַיִּפָּאֲרוּ אֶת שֵׁם כְּבוֹדָךְ, כִּי
לָךְ טוֹב לַהֲדוֹת וּלְשִׁמְךָ נִאֲוָה לְזִמְרָה,
וּמֵעוֹלָם וְעַד עוֹלָם אַתָּה אֵל. בְּרוּךְ
אַתָּה יי מֶלֶךְ מְהֻלָּל בְּתִשְׁבַּחוֹת.

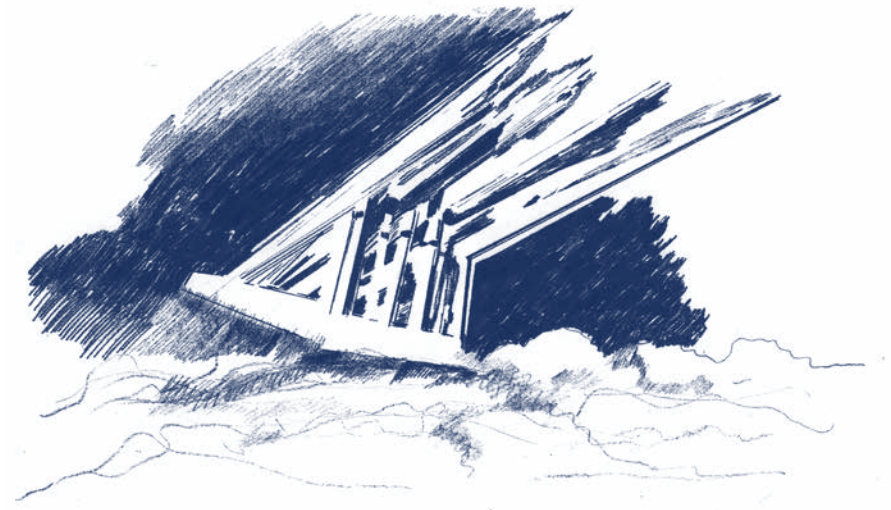
נוסח עדות אשכנז:

מִי יְדַמֶּה לָךְ וּמִי יִשְׁוֶה לָךְ וּמִי יַעֲרֶךְ
לָךְ, הָאֵל הַגָּדוֹל הַגְּבוּר וְהַנּוֹרָא, אֵל
עֲלִיוֹן, קֹנֵה שָׁמַיִם וָאָרֶץ, נְהַלֵּלְךָ
וְנִשְׁבַּחְךָ וְנִפְאָרְךָ וְנִבְרַךְ אֶת שֵׁם
קְדוּשָׁתְךָ בְּאִמּוּר: לְדָוִד, בְּרַכִּי נַפְשִׁי
אֵת יי וְכָל קְרִבִּי אֵת שֵׁם קְדוּשָׁתְךָ.

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם בּוֹרֵא פְּרִי הַגֶּפֶן. **30**

שׁוֹתִים בַּהֲסָבָה לַשְּׂמָאל

בְּרוּךְ אַתָּה יי אֱלֹהֵינוּ מֶלֶךְ הָעוֹלָם, עַל הַגֶּפֶן וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן, עַל תְּנוּבַת הַשָּׂדֶה וְעַל אֶרֶץ חֲמֻדָּה טוֹבָה וְרַחֲבָה שְׂרָצִית וְהִנְחֵלָה לְאַבּוֹתֵינוּ לֶאֱכֹל מִפְּרִיָּהּ וּלְשַׁבֵּעַ מִטּוֹבָהּ. רַחֵם נָא ד' אֱלֹקֵינוּ עַל יִשְׂרָאֵל עַמּוֹ, וְעַל יְרוּשָׁלַיִם עִירָהּ, וְעַל צִיּוֹן מִשְׁכַּן כְּבוֹדָהּ, וְעַל מִזְבְּחָהּ, וְעַל הַיִּכְלָהּ, וּבְנֵה יְרוּשָׁלַיִם עִיר הַקֹּדֶשׁ בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ וְהַעֲלֵנוּ לְתוֹכָהּ, וְשִׁמְחָנוּ בְּבִנְיָנָהּ, וְנֹאכַל מִפְּרִיָּהּ, וְנִשְׁבַּע מִטּוֹבָהּ, וְנִבְרַכָּה עָלֶיהָ בְּקֹדֶשׁ וּבְטָהֳרָה (בשבת: וְרַצָּה וְהַחֲלִיצָנוּ בַּיּוֹם הַשַּׁבָּת הַזֶּה) וְשִׁמְחָנוּ בַּיּוֹם חַג הַמִּצּוֹת הַזֶּה, בִּי אַתָּה ד' טוֹב וּמִטֵּיב לְכָל, וְנוֹדֶה לָּךְ עַל הָאֶרֶץ וְעַל פְּרִי גִפְנָהּ. בְּרוּךְ אַתָּה ד' עַל הָאֶרֶץ וְעַל פְּרִי גִפְנָהּ (עַל יֵין מְחוּ"ל אֹמְרִים: וְעַל פְּרִי הַגֶּפֶן).

אני מודה: כרבים מחבריי הלוחמים שהשתתפו במלחמה הזאת, הייתי גם אני בין "התמימים מוכי־הסנוורים" והאמנתי בכך שמלחמה זו עשוייה להביא בעקבותיה את השלום הנכסף. סברתי שהפעם – לראשונה בתולדות המפעל הציוני – תלוי השלום גם בנו, גם בדרך שבה נלך עכשיו.

עיתון דבר, 22 באוגוסט, 1967

אני עדיין מאמין בכך. הריב בין ישראל לפלסטין הוא כצע מדמם זה עשרות שנים, כצע מדמם ומלא מוגלה.

אִי־אפשר להניף שוב ושוב מקל גדול ולהרביץ לפצע מדמם כדי שייבהל ויפסיק סוף סוף להיות כצע, ויפסיק סוף סוף לדמם. כצע צריך לרפא. ויש דרך לרפא בהדרגה את הפצע הזה.

ינואר 2017

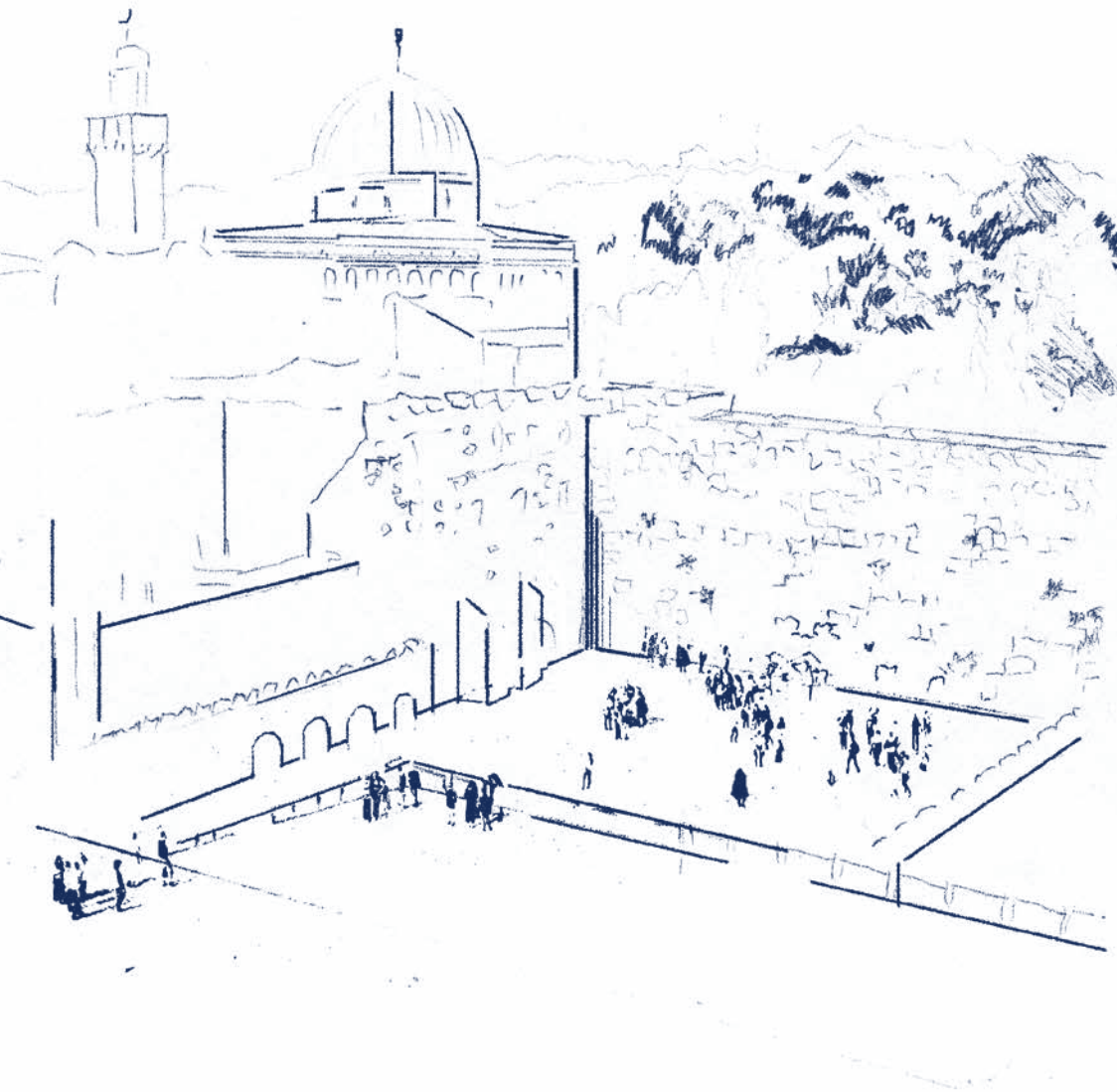
נרצה

חֲסֵל סְדוֹר פֶּסַח בְּהִלָּכְתּוֹ, בְּכָל מִשְׁפָּטוֹ וְחֻקְתּוֹ. בְּאֶשֶׁר
זָכִינוּ לְסִדֵּר אוֹתוֹ, בִּן נִזְכָּה לַעֲשׂוֹתוֹ. זֶה שׁוֹכֵן מְעוֹנָה,
קוֹמֵם קֹהֵל עֲדַת מִי מָנָה. בְּקֶרֶב נֶהַל נְטָעֵי בְּנֵה, פְּדוּיִם
לְצִיּוֹן בְּרָנָה לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם הַבְּנוּיָה! **31**
(בחו"ל אומרים: לְשָׁנָה הַבָּאָה בִּירוּשָׁלַיִם!)

31 אמרה ג'יל ג'ייקובס:

בעודנו מתפללים לירושלים הבנויה,
אנחנו מחדשים את מחויבותנו לבנות
את ירושלים כאתר של קדושה ושל
שלום, מקום שבו כל אדם יכול לחיות
בכבוד מתוקף היותו בצלם אלוהים,
מקום שבו ירושלים הארצית משקפת
את שלמותה של בת דמותה השמימית.

"ובקרפך קדוש ולא אבוא בעיר" [הושע
יא, ט]. אמר רבי יוחנן: אמר הקדוש ברוך
הוא לא אבוא בירושלים של מעלה עד
שאבוא לירושלים של מטה [תענית ה].
רש"י מפרש: והכי קאמר: עד שיהא
בקרבן קדוש למטה, דהיינו ירושלים, לא
אבוא בעיר שלמעלה. "ירושלים הבנויה
כעיר שחוברה לה יחדיו" [תהילים קכב,
ג], ירושלים שלמטה תהא בנויה כעיר
שחוברה לה, שהיא כיוצא בה, חבירתה
ודוגמתה [רש"י על תענית ה].

וּבָבוּ וַיְהִי בַחֲצִי הַלַּיְלָה

אז רוב נסים הפלאת בלילה,
בראש אשמורת זה הלילה,
גר צדק נצחתו בנחלק לו לילה,
ויהי בחצי הלילה.

דנת מלך גרר בחלום הלילה,
הפחדת ארמי באמש לילה,
וישר ישראל למלאך ויובל לו
לילה, ויהי בחצי הלילה.

זרע בכורי פתרוס מחצת בחצי
הלילה, חילם לא מצאו בקומם
בלילה, טיסת נגיד חרשת סלית
בכוכבי לילה, ויהי בחצי הלילה.

יעץ מחרף לנופף אווי, הובשת
פגריו בלילה, ברע בל ומצבו
באישון לילה, לאיש חמודות נגלה
רז חזות לילה, ויהי בחצי הלילה.

משתבר בכלי קדש נהרג בו בלילה,
נושע מבזר אריות פותר בעתותי
לילה, שנאה נטר אנגי וכתב ספרים
בלילה, ויהי בחצי הלילה.

עוררת נצחך עליו בנדד שנת
לילה, פורה תדרוף לשומר מה
מלילה, צרח בשומר ושח אהא
בקר וגם לילה, ויהי בחצי הלילה.

בליל שני אומרים:

וּבָבוּ וַאֲמַרְתֶּם זֶבַח פֶּסַח

אמץ גבורותיך הפלאת בפסח,
בראש כל מועדות נשאת פסח,
גלית לאזרחי חצות ליל פסח,
ואמרתם זבח פסח.
דלתיו דפקת בכם היום בפסח,
הסעיד נוצצים עגות מצות בפסח,
ואל הבקר רץ זכר לשור ערף פסח,
ואמרתם זבח פסח.
זועמו סדומים ולוהטו באש בפסח,
חלץ לוט מהם ומצות אפה בקץ
פסח,

טאטאת אדמת מן וגף בעברך
בפסח, ואמרתם זבח פסח.
זה ראש כל און מחצת בליל שמור
פסח,

בביר, על בן בכור פסחת בדם
פסח, לבלתי תת משחית לבא בפתחי
בפסח, ואמרתם זבח פסח.

מסגרת סגרה בעתותי פסח,
נשמדה מדין בצליל שעורי עמר
פסח, שורפו משמני פול ולוד ביקד יקוד
פסח, ואמרתם זבח פסח.

עוד היום בנב לעמוד עד געה עונת
פסח, פס יד כתבה לקעקע צול בפסח,
צפה הצפית ערוף השלחן בפסח,
ואמרתם זבח פסח.

קהל כנסה הדסה לשלש צום
בפסח,

ראש מבית רשע מחצת בעץ
חמשים בפסח, שתי אלה רגע תביא לעוצית
בפסח,

תעז ידך ותרום זמינה כליל
התקדש חג פסח, ואמרתם זבח פסח.

בִּי לֹו נָאָה, בִּי לֹו יָאָה

אדיר במלוכה, בחור בהלכה,
גדודיו יאמרו לו: לך ולך, לך בי לך,
לך אף לך, לך יי הממלכה,
בי לו נאה, בי לו יאה.

דגול במלוכה, הדור בהלכה,
ותיקיו יאמרו לו: לך ולך, לך בי לך,
לך אף לך, לך יי הממלכה,
בי לו נאה, בי לו יאה.

זבאי במלוכה, חסין בהלכה
טפסריו יאמרו לו: לך ולך, לך בי
לך, לך אף לך, לך יי הממלכה,
בי לו נאה, בי לו יאה.

יחיד במלוכה, בביר בהלכה
למודיו יאמרו לו: לך ולך, לך בי לך,
לך אף לך, לך יי הממלכה,
בי לו נאה, בי לו יאה.

מושל במלוכה, נורא בהלכה
סביביו יאמרו לו: לך ולך, לך בי לך,
לך אף לך, לך יי הממלכה,
בי לו נאה, בי לו יאה.

עניו במלוכה, פודה בהלכה,
צדיקיו יאמרו לו: לך ולך, לך בי לך,
לך אף לך, לך יי הממלכה,
בי לו נאה, בי לו יאה.

קדוש במלוכה, רחום בהלכה
שנאניו יאמרו לו: לך ולך, לך בי לך,
לך אף לך, לך יי הממלכה,
בי לו נאה, בי לו יאה.

תקיף במלוכה, תומך בהלכה
תמימיו יאמרו לו: לך ולך, לך בי
לך, לך אף לך, לך יי הממלכה,
בי לו נאה, בי לו יאה.

**אָדיר הוּא יִבְנֶה בֵּיתוֹ
בְּקִרְבּוֹ. בְּמַהֲרָה, בְּמַהֲרָה,
בְּיָמֵינוּ בְּקִרְבּוֹ.**
**אֶל בְּנֵה, אֶל בְּנֵה, בְּנֵה
בֵּיתְךָ בְּקִרְבּוֹ.**

בְּחֹר הוּא, גְּדוֹל הוּא, דָּגוּל הוּא
יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקִרְבּוֹ. בְּמַהֲרָה,
בְּמַהֲרָה, בְּיָמֵינוּ בְּקִרְבּוֹ.
אֶל בְּנֵה, אֶל בְּנֵה, בְּנֵה
בֵּיתְךָ בְּקִרְבּוֹ.

הַדּוֹר הוּא, וְתִיק הוּא, זָכַאי הוּא,
חָסִיד הוּא יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקִרְבּוֹ.
בְּמַהֲרָה, בְּמַהֲרָה, בְּיָמֵינוּ בְּקִרְבּוֹ.
אֶל בְּנֵה, אֶל בְּנֵה, בְּנֵה
בֵּיתְךָ בְּקִרְבּוֹ.

טְהוֹר הוּא, יָחִיד הוּא, כְּבִיר הוּא,
לְמוֹד הוּא, מֶלֶךְ הוּא יִבְנֶה בֵּיתוֹ
בְּקִרְבּוֹ. בְּמַהֲרָה, בְּמַהֲרָה, בְּיָמֵינוּ
בְּקִרְבּוֹ.

אֶל בְּנֵה, אֶל בְּנֵה, בְּנֵה
בֵּיתְךָ בְּקִרְבּוֹ.

נוֹרָא הוּא, סָגִיב הוּא, עֲזוּז הוּא,
פּוֹדֶה הוּא, צָדִיק הוּא יִבְנֶה בֵּיתוֹ
בְּקִרְבּוֹ. בְּמַהֲרָה, בְּמַהֲרָה, בְּיָמֵינוּ
בְּקִרְבּוֹ.

אֶל בְּנֵה, אֶל בְּנֵה, בְּנֵה
בֵּיתְךָ בְּקִרְבּוֹ.

קְדוֹשׁ הוּא, רַחוּם הוּא, שְׂדֵי הוּא,
תְּקִיף הוּא יִבְנֶה בֵּיתוֹ בְּקִרְבּוֹ.
בְּמַהֲרָה, בְּמַהֲרָה, בְּיָמֵינוּ בְּקִרְבּוֹ.
אֶל בְּנֵה, אֶל בְּנֵה, בְּנֵה
בֵּיתְךָ בְּקִרְבּוֹ.

אָחַד מִי יוֹדֵעַ,

אָחַד אָנִי יוֹדֵעַ.
אָחַד אֱלֹהֵינוּ שְׂבֻשְׁמִים וּבָאֲרָץ.

שְׁנַיִם מִי יוֹדֵעַ, שְׁנַיִם אָנִי יוֹדֵעַ.
שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית. אָחַד אֱלֹהֵינוּ
שְׂבֻשְׁמִים וּבָאֲרָץ.

שְׁלֹשָׁה מִי יוֹדֵעַ, שְׁלֹשָׁה אָנִי יוֹדֵעַ.
שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית,
אָחַד אֱלֹהֵינוּ שְׂבֻשְׁמִים וּבָאֲרָץ.

אַרְבַּע מִי יוֹדֵעַ, אַרְבַּע אָנִי יוֹדֵעַ.
אַרְבַּע אֲמֵרוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת,
שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ
שְׂבֻשְׁמִים וּבָאֲרָץ.

חֲמִשָּׁה מִי יוֹדֵעַ, חֲמִשָּׁה אָנִי יוֹדֵעַ.
חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע
אֲמֵרוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת, שְׁנֵי לַחֹת
הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ שְׂבֻשְׁמִים
וּבָאֲרָץ.

שֵׁשׁ מִי יוֹדֵעַ, שֵׁשׁ אָנִי יוֹדֵעַ.
שֵׁשׁ סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי
תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמֵרוֹת, שְׁלֹשָׁה
אַבּוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אָחַד
אֱלֹהֵינוּ שְׂבֻשְׁמִים וּבָאֲרָץ.

שִׁבְעָה מִי יוֹדֵעַ, שִׁבְעָה אָנִי יוֹדֵעַ.
שִׁבְעָה יָמֵי שִׁבְתָּא, שֵׁשׁ סְדְרֵי
מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע
אֲמֵרוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת, שְׁנֵי לַחֹת
הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ שְׂבֻשְׁמִים
וּבָאֲרָץ.

שְׁמוֹנֶה מִי יוֹדֵעַ, שְׁמוֹנֶה אָנִי יוֹדֵעַ.
שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִלְּחָה, שִׁבְעָה יָמֵי
שִׁבְתָּא, שֵׁשׁ סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה
חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמֵרוֹת,
שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית,
אָחַד אֱלֹהֵינוּ שְׂבֻשְׁמִים וּבָאֲרָץ.

תְּשַׁעָּה מִי יוֹדֵעַ, תְּשַׁעָּה אָנִי יוֹדֵעַ.
תְּשַׁעָּה יָרְחֵי לְדָר, שְׁמוֹנֶה יָמֵי
מִלְּחָה, שִׁבְעָה יָמֵי שִׁבְתָּא, שֵׁשׁ
סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה,
אַרְבַּע אֲמֵרוֹת, שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת,
שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית, אָחַד אֱלֹהֵינוּ
שְׂבֻשְׁמִים וּבָאֲרָץ.

עֶשְׂרֵה מִי יוֹדֵעַ, עֶשְׂרֵה אָנִי יוֹדֵעַ.
עֶשְׂרֵה דְּבָרֵי, תְּשַׁעָּה יָרְחֵי לְדָה,
שְׁמוֹנֶה יָמֵי מִלְּחָה, שִׁבְעָה יָמֵי
שִׁבְתָּא, שֵׁשׁ סְדְרֵי מִשְׁנָה, חֲמִשָּׁה
חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמֵרוֹת,
שְׁלֹשָׁה אַבּוֹת, שְׁנֵי לַחֹת הַבְּרִית,
אָחַד אֱלֹהֵינוּ שְׂבֻשְׁמִים וּבָאֲרָץ.

אֶחָד עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ,

אֶחָד עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ.
אֶחָד עֶשֶׂר בּוֹכְבִּינָא, עֶשְׂרָה דְּבְרִינָא,
תְּשַׁעָּה יְרַחֵי לָדָה, שְׁמוֹנָה יְמֵי
מִלָּה, שְׁבַעָּה יְמֵי שְׁבַתָּא, שְׁשָׁה
סְדְרֵי מְשָׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה,
אַרְבַּע אֲמָרוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת,
שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ
שְׁבַשְׁמִים וּבְאַרְצָא.

שְׁנַיִם עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ,

שְׁנַיִם עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ.
שְׁנַיִם עֶשֶׂר שְׁבַטֵּינָא, אֶחָד עֶשֶׂר
בּוֹכְבִּינָא, עֶשְׂרָה דְּבְרִינָא, תְּשַׁעָּה יְרַחֵי
לָדָה, שְׁמוֹנָה יְמֵי מִלָּה, שְׁבַעָּה יְמֵי
שְׁבַתָּא, שְׁשָׁה סְדְרֵי מְשָׁנָה, חֲמִשָּׁה
חוּמְשֵׁי תוֹרָה, אַרְבַּע אֲמָרוֹת,
שְׁלֹשָׁה אָבוֹת, שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית,
אֶחָד אֱלֹהֵינוּ שְׁבַשְׁמִים וּבְאַרְצָא.

שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר מִי יוֹדֵעַ,

שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר אֲנִי יוֹדֵעַ.
שְׁלֹשָׁה עֶשֶׂר מְדִינָא. שְׁנַיִם עֶשֶׂר
שְׁבַטֵּינָא, אֶחָד עֶשֶׂר בּוֹכְבִּינָא, עֶשְׂרָה
דְּבְרִינָא, תְּשַׁעָּה יְרַחֵי לָדָה, שְׁמוֹנָה
יְמֵי מִלָּה, שְׁבַעָּה יְמֵי שְׁבַתָּא, שְׁשָׁה
סְדְרֵי מְשָׁנָה, חֲמִשָּׁה חוּמְשֵׁי תוֹרָה,
אַרְבַּע אֲמָרוֹת, שְׁלֹשָׁה אָבוֹת,
שְׁנֵי לְחוֹת הַבְּרִית, אֶחָד אֱלֹהֵינוּ
שְׁבַשְׁמִים וּבְאַרְצָא. **32**

32 אמרה לאה שקדיאל:

"אחד אלהינו שבשמים ובארץ".
מעל שולחן העבודה שלי בבית תלויה
צלחת קרמיקה שקניתי בחברון ועליה
סורת "טוהר האמונה" מן הקוראן,
הסורה החקוקה בתוך כיפת מסגד
הסלע בהר הבית (בתרגום אורי רובין):

אמור, הוא אלוהים אחד,
אלוהים לעד,
לא ילד ולא הולד
שווה לו אין גם אחד.

האחדות, היחידות, הייחוד של האל
הם הבסיס לתיקון העולם אשר על
כולו מחיל האדם מוסר אחד. אולם את
העולם אנחנו חווים כמפוצל לאינסוף
מופעים שונים ומשונים... איך נוכל
להחיל עליו אֶמֶת מידה אחת?

השיר העממי שלפנינו נכלל בהגדה של
פסח והוא בנוי מן המספרים אחת עד
שלוש-עשרה דווקא. אלה שלוש-עשרה
מידות הרחמים אותן גזרו חז"ל מן
הפסוקים של מעמד חידוש הברית בין
האל לבין עם ישראל: "ה' אל רחום וחנון,
ארך אפים ורב חסד ואמת, נוצר חסד
לאלפים, נושא עוון ופושע וחסאה ונקמה".
[שמות לד, ו-י; במדבר, יח].

אנו חווים את האל האחד בעולם דווקא
דרך מידותיו, דרך אינספור המופעים של
העולם שהוא ברא. נבראנו כדי שנתקן
את עולם הריבוי מתוך התכוונות אל
האחדות המוסרית הזאת. האמת של
האל האחד מחייבת אותנו לפרוט את
היישום שלה, בעזרת שלוש-עשרה
מידות הרחמים, למציאות של בני אדם
מרובים בארץ אחת, יהודים וערבים,
שני עמים.

חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא 33
דַּזְבוּ אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי,

חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא שְׁנַרְא וְאַכְל לְגַדְיָא, דַּזְבוּ
אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי,

חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא כִּלְבָּא וְנָשׁוּף לְשִׁנְרָא, דַּאֲכַל
לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי,
חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא חוּטְרָא וְהִכָּה לְכִלְבָּא, דַּנָּשׁוּף
לְשִׁנְרָא, דַּאֲכַל לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אַבָּא
בְּתַרֵּי זִוְי, חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא נוּרָא וְשָׂרְף לְחוּטְרָא, דִּהִכָּה
לְכִלְבָּא, דַּנָּשׁוּף לְשִׁנְרָא, דַּאֲכַל
לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי,
חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא מִיָּא וְכִבָּה לְנוּרָא, דַּשָּׂרְף
לְחוּטְרָא, דִּהִכָּה לְכִלְבָּא, דַּנָּשׁוּף
לְשִׁנְרָא, דַּאֲכַל לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אַבָּא
בְּתַרֵּי זִוְי, חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא תוּרָא וְשִׂתָּה לְמִיָּא, דִּכְבָּה
לְנוּרָא, דַּשָּׂרְף לְחוּטְרָא, דִּהִכָּה
לְכִלְבָּא, דַּנָּשׁוּף לְשִׁנְרָא, דַּאֲכַל
לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי,
חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא הַשּׁוּחַט וְשִׁחַט לְתוּרָא,
דִּשִׂתָּה לְמִיָּא, דִּכְבָּה לְנוּרָא, דַּשָּׂרְף
לְחוּטְרָא, דִּהִכָּה לְכִלְבָּא, דַּנָּשׁוּף
לְשִׁנְרָא, דַּאֲכַל לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אַבָּא
בְּתַרֵּי זִוְי, חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא מְלָאךְ הַמּוֹת וְשִׁחַט לְשׁוּחַט,
דִּשִׁחַט לְתוּרָא, דִּשִׂתָּה לְמִיָּא, דִּכְבָּה
לְנוּרָא, דַּשָּׂרְף לְחוּטְרָא, דִּהִכָּה
לְכִלְבָּא, דַּנָּשׁוּף לְשִׁנְרָא, דַּאֲכַל
לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי,
חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

וְאַתָּא הַקּוֹדֵשׁ בְּרוּךְ הוּא וְשִׁחַט
לְמְלָאךְ הַמּוֹת, דִּשִׁחַט לְשׁוּחַט,
דִּשִׁחַט לְתוּרָא, דִּשִׂתָּה לְמִיָּא, דִּכְבָּה
לְנוּרָא, דַּשָּׂרְף לְחוּטְרָא, דִּהִכָּה
לְכִלְבָּא, דַּנָּשׁוּף לְשִׁנְרָא, דַּאֲכַל
לְגַדְיָא, דַּזְבוּ אַבָּא בְּתַרֵּי זִוְי,
חַד גַּדְיָא, חַד גַּדְיָא.

33 אמרה חוה אלברשטיין:

חַד גַּדְיָא

ובאו המים וכיבו את האש
ששרפה את המקל
שחבט בכלב שנשך החתול
שטרף את הגדי שאבינו הביא

דזבין אבא בתרי זווי
חד גדיא חד גדיא
קנה אבינו גדי בשני זוזים
כך מספרת ההגדה

דזבין אבא בתרי זווי
חד גדיא חד גדיא

בא החתול וטרף את הגדי
גדי קטן גדי לבן
ובא הכלב ונשך לחתול
שטרף את הגדי
שאבינו הביא

ובא השור ששתה את המים
שכיבו את האש
ששרפה את המקל
שחבט בכלב שנשך החתול
שטרף את הגדי שאבינו הביא

דזבין אבא בתרי זווי
חד גדיא חד גדיא

ואי מזה הופיע מקל גדול
שחבט בכלב שנבח בקול
הכלב שנשך את החתול
שטרף את הגדי שאבינו הביא

ובא השוחט ששחט את השור
ששתה את המים
שכיבו את האש
ששרפה את המקל
שחבט בכלב שנשך החתול
שטרף את הגדי שאבינו הביא

דזבין אבא בתרי זווי
חד גדיא חד גדיא

ובא מלאך המוות והרג את השוחט
ששחט את השור
ששתה את המים
שכיבו את האש
ששרפה את המקל
שחבט בכלב שנשך החתול
שטרף את הגדי שאבינו הביא

ואז פרצה האש
ושרפה את המקל
שחבט בכלב המשתולל
שנשך לחתול
שטרף את הגדי
שאבינו הביא

דזבין אבא בתרי זווי
חד גדיא חד גדיא

דזבין אבא בתרי זוזי
חד גדיא חד גדיא

ומה פתאום את שרה חד גדיא?
אביב עוד לא הגיע ופסח לא בא.
ומה השתנה לך מה השתנה?
אני השתניתי לי השנה
ובכל הלילות בכל הלילות
שאלתי רק ארבע קושיות
הלילה הזה יש לי עוד שאלה
עד מתי יימשך מעגל האימה
רודף הוא נרדף מכה הוא מוכה
מתי ייגמר הטירוף הזה
ומה השתנה לך מה השתנה?
אני השתניתי לי השנה

הייתי פעם כבש וגדי שליו
היום אני נמר וזאב טורף
הייתי כבר יונה והייתי צבי
היום איני יודעת מי אני

דזבין אבא בתרי זוזי
חד גדיא חד גדיא

קנה אבינו גדי בשני זוזים
ושוב מתחילים מהתחלה.

על הכותבים

ברנרד אבישי

פרופסור לממשל ב-Dartmouth College, פרופסור למנהל עסקים באוניברסיטה העברית, כותב עבור ה'ניו יורקר'.

ס. דניאל אברהם

איש עסקים ופילנתרופ אמריקאי.
מייסד S. Daniel Abraham Center for Middle East Peace.

אווה אילוז

פרופסור לסוציולוגיה באוניברסיטה העברית. Directrice d'Etudes, EHESS, Paris. לשעבר נשיאת בצלאל, האקדמיה הישראלית הלאומית לאמנות ועיצוב.

חזה אלברשטיין

מוזיקאית וזמרת ישראלית.

רחל אליאור

פרופסור (אמריטה) למחשבת ישראל באוניברסיטה העברית.

אברהם (אברום) בורג

איש רוח, סופר ופוליטיקאי לשעבר.
כיהן כחבר כנסת, כיו"ר הכנסת וכיו"ר הסוכנות היהודית.

הרב דוד ביגמן

חבר קיבוץ מעלה גלבוע וראש ישיבת 'מעלה גלבוע'.

דניאל בריטל

פרופסור (אמריטוס) בבית הספר לחינוך באוניברסיטת תל אביב, מייסד וראש הוועד המנהל של SISO.

אלי בר נביא

פרופסור (אמריטוס) להיסטוריה באוניברסיטת תל-אביב, לשעבר שגריר ישראל בצרפת.

יונתן (J.J.) גולדברג

פרשן בכיר בעיתון The Forward, לשעבר העורך הראשי של העיתון.

הרבה ג'יל ג'ייקובס

מנכ"לית 'תרועה': הקול הרבני למען זכויות אדם.

קרול גיליגן

סופרת ופסיכולוגית, פרופסור לפסיכולוגיה יישומית ולמדעי הרוח באוניברסיטת ניו יורק.

ענת הופמן

פעילה חברתית ישראלית, יו"ר ארגון נשות הכותל ומנהלת המרכז הרפורמי לדת ומדינה.

מייקל וולצר

הוגה ואיש רוח אמריקאי. פרופסור לפילוסופיה של המוסר במכון למחקר מתקדם באוניברסיטת פרינסטון.

ליאון ויזלטיר

כותב, מבקר תרבות ומחבר הספר 'קדיש'.

הרבה סוזן טלווה

הרבה המייסדת של הקהילה הרפורמית המרכזית בסנט לואיס.

סטיבן מ. כהן

פרופסור למדיניות חברתית יהודית ב-Hebrew Union College וראש הארכיון למדיניות יהודית באוניברסיטת סטנפורד.

הרב מייקל לרנר

מייסד ועורך כתב העת 'תיקון' ורב בית הכנסת 'בית תיקון' בברקלי.

הרב רולי מטלון

רב בית הכנסת 'בני ישרון' בניו יורק.

הרב מיכאל מלכיאור

רב קהילה בירושלים. בעבר חבר כנסת והשר לענייני חברה ותפוצות של מדינת ישראל. הוגה ופעיל חברתי.

אחינועם ניני

מוזיקאית, זמרת ופעילה חברתית ישראלית.

ג'פרי דויד סאקס

פרופסור וראש הקתדרה ע"ש קטלה (Quetelet) לפיתוח בר קיימא באוניברסיטת קולומביה.

הרבה סוזן סילברמן

סופרת ופעילה חברתית ישראלית-אמריקאית. מייסדת Second Nurture.

שרה סילברמן

קומיקאית, שחקנית ומפיקה אמריקאית.

עמוס עוז

סופר ואיש רוח ישראלי.

חביבה פדיה

משוררת, סופרת ומבקרת תרבות ישראלית. פרופסור להיסטוריה של עם ישראל באוניברסיטת בן-גוריון.

טוני קלאג

חוקר ומסאי בענייני המזרח התיכון.

דורון רבינוביץ

סופר, היסטוריון ומסאי ישראלי-אוסטרי.

הרב ג'ון רוזוב

רב בבית הכנסת Temple Israel בהוליווד ויושב ראש ארגון ARZA (הרפורמים הציונים באמריקה).

לאה שקדיאל

אשת חינוך ופעילה חברתית בירוחם. חברה בהנהלת 'עוז ושלו' – תנועת השלום היהודית-דתית בישראל.